

Monika Rościszewska-Woźniak

Dobry start przedszkolaka

Program
wychowania przedszkolnego

Wstęp

Każde dziecko w wieku 3-5 lat powinno mieć dostęp do edukacji przedszkolnej. Jest to szczególnie ważne w przypadku dzieci mieszkających na wsi lub pochodzących z rodzin o niskim statusie społeczno-ekonomicznym. Zgodnie z badaniami prowadzonymi od ponad 20 lat, dzieci, które mają mniejsze szanse na osiągnięcia w szkole, powinny dla ich wyrównania uczestniczyć w wysokiej jakości zajęciach edukacyjnych już od wczesnego wieku przedszkolnego.

Program „Dobry start przedszkolaka” przeznaczony jest do realizacji w grupach przedszkolnych w innych formach wychowania przedszkolnego, szczególnie tam, gdzie jest potrzeba i możliwość tworzenia grup różnowiekowych. Będzie więc użyteczny na wsi, a także wszędzie tam, gdzie z różnych powodów przedszkoli nie ma. Celem programu jest stworzenie warunków umożliwiających dzieciom nabywanie umiejętności i wiedzy potrzebnych im do satysfakcjonującego startu w szkole i dalszego rozwoju. Cel ten realizowany jest poprzez organizowanie zajęć opartych na jak największej aktywności dzieci oraz współpracy z rodzicami. Rodzice powinni pełnić w grupach przedszkolnych zasadniczą rolę współorganizatorów zajęć. Zapewnia to zarówno dzieciom, jak i ich rodzicom warunki do rozwoju i poczucie bezpieczeństwa.

Program oparto na podstawie programowej wychowania przedszkolnego zawartej w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z dnia 15 stycznia 2009 r. Nr 4, poz. 17).

Pierwsza wersja programu została stworzona dla alternatywnych form wychowania przedszkolnego w ramach programu „Gdy nie ma przedszkola” prowadzonego przez Fundację Rozwoju Dzieci im. J. A. Komeńskiego w latach 2001-2007. Po zmianie Ustawy o Systemie Oświaty program był wykorzystywany w innych formach wychowania przedszkolnego prowadzonych bądź wspieranych merytorycznie przez Fundację Komeńskiego. Obecnie został rozszerzony, zmodyfikowany i przystosowany do wymagań nowej podstawy programowej oraz rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz.U. z dnia 10 czerwca 2009 r. Nr 89, poz. 730).

W programie uwzględnia się cztery przenikające się dziedziny rozwoju i uczenia się dzieci: wiedzę, umiejętności, dyspozycje i uczucia. Każdy z tych wymiarów wymaga innych umiejętności i działań nauczyciela wobec dzieci. W większości programów kładzie się nacisk na wiedzę i umiejętności. Program „Dobry start przedszkolaka” za niezwykle ważne uważa również rozwijanie przez dzieci dyspozycji (skłonności) i uczuć, dzięki czemu będą potrafiły satysfakcjonująco poradzić sobie z wyzwaniami edukacyjnymi w dalszych latach.

Konstrukcja Programu dostosowana jest do specyficznych warunków, w jakich działają małe grupy przedszkolne. Charakteryzuje je mniejsza liczebność grup, łączenie dzieci w grupy różnowiekowe, aktywna obecność rodziców. Pozwala to na dopasowanie realizowanego programu do indywidualnych potrzeb edukacyjnych dzieci i społeczności lokalnej. Program zawiera również komentarze i wskazówki praktyczne dla nauczyciela ułatwiające realizację przyjętych celów wychowawczych i edukacyjnych oraz umożliwiające elastyczny dobór treści zajęć i rodzajów aktywności do potrzeb dzieci.

Realizację Programu można planować zarówno na 12 godzin tygodniowo, stanowiące minimum dla innych form wychowania przedszkolnego jak i na więcej – np. 20 czy 25 godzin tygodniowo. Zgodnie ze standardami Fundacji Komeńskiego optymalna liczba dzieci w grupie różnowiekowej nie może być większa niż 15.

Dziećmi powinny zajmować się dwie osoby – nauczyciel i asystent. Funkcję asystenta powinien pełnić rodzic jednego z dzieci. Do jego obowiązków należy przede wszystkim wspieranie nauczyciela w pracy oraz pomaganie dzieciom w czynnościach, z którymi same sobie nie radzą.

Program wychowania przedszkolnego podzielony jest na cztery części. W pierwszej przedstawiona została ogólna charakterystyka Programu „Dobry start przedszkolaka” – założenia i cele oraz struktura. Część II omawia konkretne zagadnienia dotyczące realizacji programu – porządek dnia, zadania i rolę osób zaangażowanych w pracę grupy przedszkolnej. Część III poświęcona jest zagadnieniom rozwoju społeczno-emocjonalnego przedszkolaków. W IV części wymieniane są szczegółowo treści edukacyjne w różnych zakresach edukacji oraz umiejętności rozwijane przez dzieci. Ostatnia część to załączniki: formularze i karty obserwacji, formularz oceny dojrzałości przedszkolnej dziecka oraz propozycje układu dnia i tygodnia.

I. Założenia, cele i struktura programu

Dobry start przedszkolaka

Założenia programu

Program oparto na trzech podstawowych założeniach:

1. Aby dziecko mogło się rozwijać, jego aktualne potrzeby edukacyjne muszą być zaspokojone w optymalnym stopniu

Zgodnie z wizją Fundacji Rozwoju Dzieci im. J. A. Komeńskiego każde dziecko jest niepowtarzalną istotą z immanentną gotowością do rozwoju. Naturalną tendencją u każdego dziecka jest dążenie do poznawania i doskonalenia się. Zadaniem dorosłych jest niedopuszczenie do zahamowania tej tendencji oraz stwarzanie warunków dzieciom do rozwoju pełnego potencjału.

W naszym myśleniu opieramy się na koncepcji Lilian G. Katz, (1994)¹, zgodnie z którą niezbędne dla rozwoju dziecka jest zaspokojenie w optymalnym stopniu następujących potrzeb:

- **poczucia bezpieczeństwa** – opisywanego jako poczucie komfortu psychicznego, bycia akceptowanym i kochanym;
- **poczucia własnej wartości** – aprobaty dla siebie samego i własnych działań zarówno w grupie przedszkolnej, jak i w rodzinie;
- **poczucia, że życie ma sens** – przekonania, że warto jest żyć, że doświadczenia są ciekawe, ważne i prawdziwe, a nie banalne, niepoważne i sztuczne;
- **zrozumienia doświadczeń** – dziecko potrzebuje pomocy dorosłych, aby zrozumieć własne doświadczenia i przeżycia, nadać im sens oraz poznać doświadczenia innych ludzi;
- **autorytetu i jasnych, sensownych granic** – dziecko potrzebuje obecności dorosłych, którzy akceptują własne doświadczenie, mądrość i wiedzę, potrafią wytyczyć wyraźne granice, a jednocześnie dają dziecku zrozumienie, bliskość i akceptację, nawet jeśli postępuje ono niezgodnie z regułami;
- **dobrych wzorców osobowych** – osób, na których mogą się wzorować, które potrafią jasno rozmawiać o wartościach, a także postępują zgodnie z tymi wartościami.

2. Rozwój dzieci odbywa się wielotorowo i w sposób dynamiczny

Konstruując Program, wzięto pod uwagę zarówno normatywny, jak i dynamiczny wymiar koncepcji uczenia i rozwoju dzieci (Lilian G. Katz, Sylvia C. Chard, 2000)². Wymiar normatywny odnosi się do typowych lub najczęściej obserwowanych u większości dzieci wzorów zachowań, umiejętności i myślenia – takich, które są normą dla danego wieku. W naszym Programie wymiar normatywny bierzemy pod uwagę podczas planowania aktywności adekwatnej do poziomu rozwoju dzieci oraz osiągnięć odpowiednich dla danego wieku.

¹ Lilian G. Katz, *Potrzeby małych dzieci* [w:] T. Ogrodzińska (red.) *Małe dziecko – znaczenie wczesnej edukacji*, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Warszawa 2000.

² Lilian G. Katz, Sylvia C. Chard, *Engaging Children's Minds: The Project Approach*, Ablex Publishing Corporation Stamford, Connecticut 2000.

Wiedza o normach wiekowych jest podstawą planowania aktywności dzieci i nauczyciela, odpowiednich i interesujących zajęć dla dzieci w danym wieku. Wiedza ta daje nauczycielowi również możliwość zważenia zachowań lub zdolności dzieci znacząco poniżej lub powyżej normy, co ułatwia prowadzenie dokładnej obserwacji lub zaplanowanie specjalnych zadań dla dziecka.

Dynamiczny charakter rozwoju zawiera trzy powiązane ze sobą aspekty. Po pierwsze – istota ludzka zmienia się w czasie nie tylko z powodu rozwoju fizycznego, ale również różnych życiowych doświadczeń lub ich braku. Drugi aspekt to efekt odroczenia – niektóre doświadczenia nie są uświadamiane od razu, mogą jednak później w znaczący sposób modyfikować lub zaburzać rozwój osobowości dziecka. Trzeci aspekt to efekt kumulacji częstych doświadczeń – jakościowa zmiana następuje dopiero po wielu powtórzeniach danej sytuacji.

Nałożenie wymiaru dynamicznego na normy rozwojowe wymusza także konieczność wzięcia pod uwagę długoterminowych efektów uczenia się dziecka, a zatem długoterminowych efektów działań nauczyciela. Warto pamiętać, że dzieci uczą się zarówno rzeczy pożądaných, jak i takich, których sobie nie życzymy. A zatem profesjonalny namysł na temat tego, czego powinny się uczyć, musi brać pod uwagę nie tylko to, co dzieci powinny robić w danym wieku, ale również wiedzę na temat długoterminowych dynamicznych sekwencji odroczenia i efektu kumulacyjnego.

Poniżej zostały omówione cztery aspekty rozwoju dziecka.

- 1) **Dzieci zdobywają wiedzę**, czyli poznają fakty, koncepcje, słownictwo, literaturę poprzez: demonstrację nauczyciela, informacje, jakie przekazuje, opisy, odpowiedzi na pytania, wyjaśnienia dawane przez dorosłych. Małe dzieci jednak zdobywają wiedzę przede wszystkim poprzez aktywne i konstruktywne działania i dzięki procesom nadawania znaczenia własnym obserwacjom i doświadczeniom.
- 2) **Dzieci ćwiczą i doskonalą umiejętności** poprzez obserwację i naśladownictwo, wykonywanie i powtarzanie czynności według instrukcji i wdrażanie ich w nowych sytuacjach. Umiejętności zachowania się w grupie, sprawność fizyczna, umiejętności językowe, liczenie, rysowanie to zaledwie kilka z niezliczonej liczby umiejętności nabywanych przez dzieci w pierwszych latach życia.
- 3) **Dzieci rozwijają swoje dyspozycje**, czyli niektóre zdolności, postawy, gotowość czy tendencje do odpowiadania na poszczególne sytuacje w określony sposób. Ciekawość, przyjacielskość, skłonność do rządzenia, wielkoduszność, małostkowość, twórczość – to bardziej postawy i dyspozycje niż umiejętności czy wiedza.

Dyspozycji nie można nauczyć przez formalną instrukcję ani namawianie. Wiele ważnych dyspozycji, włączając w to gotowość do uczenia się i nadawanie sensu doświadczeniom, jest wrodzonych – niezależne od tego, gdzie dzieci się rodzą i w jakich warunkach żyją. Inne, jak np. ciekawość, postawa twórcza, gotowość do współpracy, otwartość, życzliwość, są rozwijane poprzez wzrastanie wśród ludzi, którzy takie postawy reprezentują, a następnie wzmacniane, bardziej poprzez zauważanie ich i docenianie niż nagradzanie.

Proces rozwijania dyspozycji wymaga stworzenia dziecku możliwości ekspresji swoich postaw w działaniu. Dzięki temu dziecko może obserwować efektywność własnych zachowań i doświadczać satysfakcji z tego płynącej. Nauczyciel może wzmacniać dyspozycje dzieci poprzez stawianie celów ukierunkowanych na proces, a nie na wynik (np. zamiast mówić: „Sprawdźmy, jak sobie poradzicie”, powinien powiedzieć: „Zobaczmy, czego możemy się nauczyć, co nowego możemy odkryć”). W ten sposób zachęca i ośmiela dzieci do koncentrowania się na tym, czego się uczą, a nie na zewnętrznej ocenie swoich działań.

- 4) **Dzieci rozwijają uczucia**, czyli subiektywne stany emocjonalne. Niektóre uczucia są wrodzone (np. lęk, złość, radość), inne rozwijają się w trakcie uczenia – np. pewność siebie, poczucie własnej wartości, poczucie przynależności, bezpieczeństwa. W czasie pierwszych lat edukacji kształtują się również uczucia związane ze szkołą, nauczycielami i innymi dziećmi.

3. Dzieci rozwijają się poprzez interakcje w szerokim kontekście społecznym

Program opiera się na interaktywnym modelu ekologicznego rozwoju dziecka wprowadzonym przez Urie Bronfenbrennera³ i rozwijanym przez wielu pedagogów, zgodnie z którym dziecko „zanurzone” w swoim bliższym i dalszym środowisku (przyrodniczym i społecznym) rozwija się poprzez stałe, dynamiczne i wzajemne interakcje.

Rozwój dziecka jest uwarunkowany historycznie i jednocześnie zależy od aktualnego kontekstu. Mają tu znaczenie zarówno działania i doświadczenia członków rodziny (m.in. struktura rodziny, sytuacja materialna i społeczna, system wartości, styl życia), jak i zachowania nauczycieli, relacje z rówieśnikami, stosunek do przedmiotów oraz oddziaływanie mediów.

Dzieci uczą się dzięki zaangażowaniu we wzajemne aktywne relacje. Swoje naturalne dyspozycje wzmacniają poprzez współdziałanie, interakcje z rówieśnikami, dorosłymi, materiałami, otoczeniem. Pomaga im to znajdować głębszy sens swoich doświadczeń i lepiej poznawać środowisko w którym żyją. Interakcje, w jakie wchodzi dzieci podczas wszystkich rodzajów aktywności (rysowania, jedzenia, zabaw ruchowych, obserwacji, zabaw konstrukcyjnych) tworzą kontekst i stymulację dla rozwoju społecznego i poznawczego zarówno wiedzy i umiejętności, jak i predyspozycji czy rozwoju emocjonalnego.

Mniejsze znaczenie dla rozwoju małego dziecka ma aktywność pasywna, polegająca na przyswajaniu wiedzy dorosłych. Zgodnie z najnowszymi badaniami wprowadzenie akademickich metod i instrukcji (demonstracji, pogadank) w program pracy wychowawczej z małymi dziećmi w krótkiej perspektywie daje co prawda niezłe rezultaty w dziedzinie wiedzy i umiejętności, ale te krótkotrwałe efekty znikają po kilku latach i są nierozpoznawalne.

Cele programu

Jak najpełniejszy rozwój potencjału każdego dziecka poprzez proces, w którym dziecko aktywnie i maksymalnie samodzielnie nadaje sens swoim doświadczeniom.

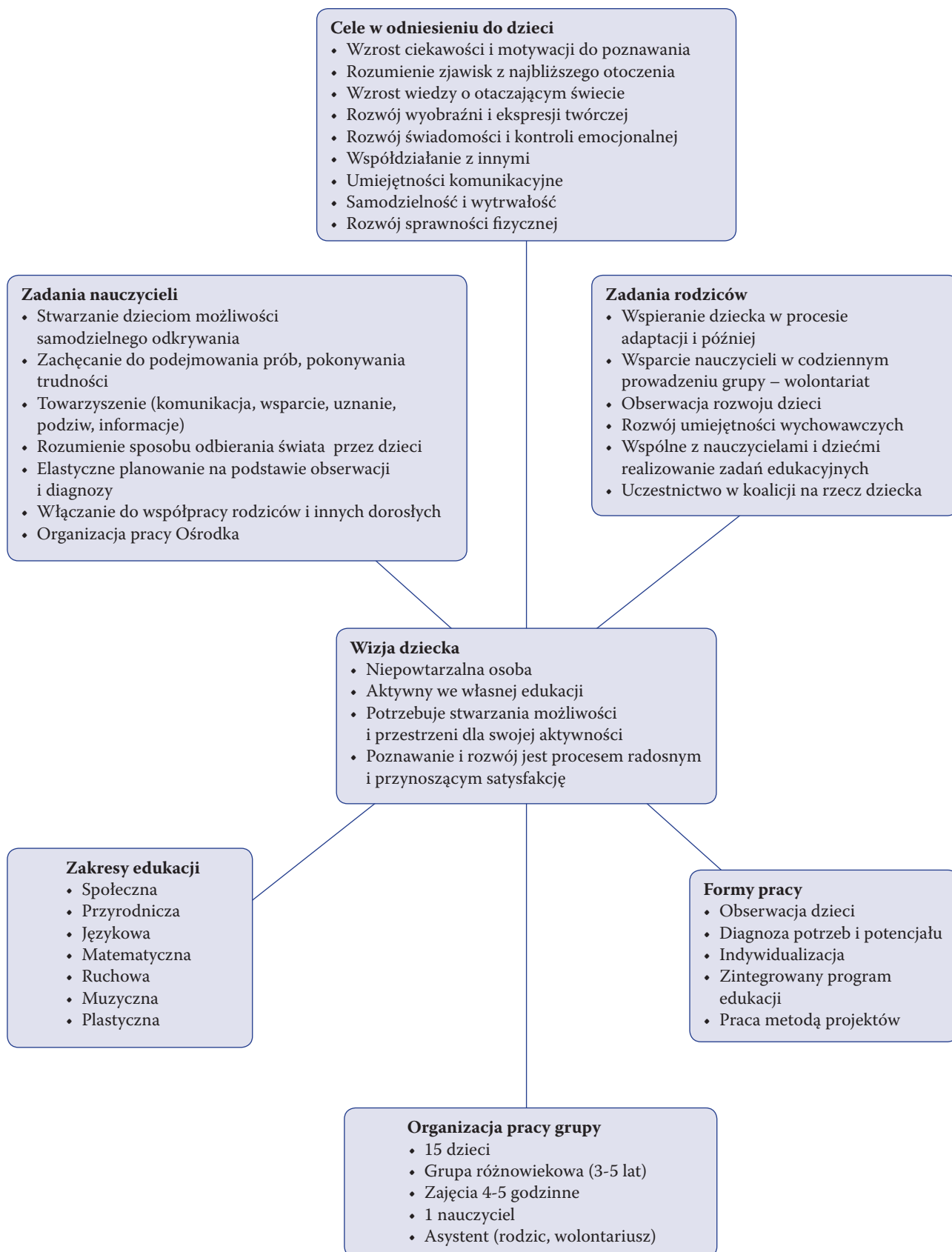
Program ma rozwijać u dzieci:

- ciekawość i motywację do poznawania i rozwoju;
- rozumienie zjawisk z najbliższego otoczenia i wzrost wiedzy przez gotowość do korzystania z własnych doświadczeń do zdobywania kolejnych umiejętności, rozwijanie myślenia matematycznego, rozwój umiejętności językowych;
- adekwatne poczucie własnej wartości budowane na świadomości uczuć, umiejętności kontroli emocjonalnej oraz na własnych pozytywnych doświadczeniach;
- umiejętność współdziałania z innymi przez wzrost umiejętności komunikacyjnych, rozumienie znaczenia umów i norm społecznych, szacunek dla innych i doświadczenia współpracy w zespole;
- samodzielność i wytrwałość w pokonywaniu trudności oraz umiejętność rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji;
- wyobraźnię i ekspresję twórczą, zainteresowanie literaturą i sztuką;
- sprawność fizyczną i zdrowie.

Przy planowaniu pracy nauczyciel będzie uwzględniał pięć zakresów edukacji dziecka: społeczno-emocjonalny, przyrodniczy, językowy, myślenie matematyczne, rozwój fizyczny oraz twórczy. Zakresy edukacji przenikają się, a realizacja zaplanowanych zajęć musi odbywać się w atmosferze i w środowisku sprzyjającym rozwojowi wszystkich przedstawionych powyżej celów edukacji dzieci.

³ Urie Bronfenbrenner, *The ecology of human development: Experiments by nature and Design*, MA: Harvard University Press, Cambridge 1979.

Struktura programu

II. Realizacja Programu

Zadania i rola nauczyciela

Wielotorowość uczenia się dziecka wymaga od nauczyciela używania zróżnicowanych metod pracy dostosowanych do możliwości i potrzeb konkretnych dzieci w danym momencie. **Metody pracy powinny wykorzystywać głównie aktywność własną dzieci oraz interakcje, w jakie wchodzi w procesie uczenia się.** W wielu sytuacjach oznacza to zminimalizowanie roli nauczyciela zarówno na etapie planowania, jak i działań bieżących. W tym czasie główne zadanie nauczyciela polega na wspieraniu aktywności dzieci oraz prowadzeniu celowych obserwacji i dokumentowaniu ich działań.

Bezpośrednie doświadczenie, komunikacja oraz samodzielne odkrywanie mają podstawowe znaczenie dla rozwoju pełnego potencjału dzieci, dlatego nauczyciel powinien stwarzać okazje do samodzielnego nabywania przez nie sprawności oraz umiejętności w takim stopniu i w takim zakresie, w jakim są do tego gotowe. Warto zachęcać dzieci do podejmowania prób, odkrywania, pokonywania progów i trudności.

Zadaniem nauczyciela jest towarzyszenie dzieciom i dawanie każdemu z nich wsparcia, uznania i podziwu. Podążanie za potrzebami i zainteresowaniami dzieci wymaga od nauczyciela elastyczności, umiejętności obserwacji, patrzenia na świat oczami dziecka. Nauczyciel powinien poddawać rewizji swoje metody i stale szukać jak najlepszego zrozumienia sposobu odbierania świata przez dzieci. Niezbędne są tu wysokie umiejętności komunikacyjne, przede wszystkim słuchania i rozumienia dzieci, wykorzystywania komunikacji otwierającej, umiejętności negocjacyjne i mediacyjne, spokój oraz poczucie humoru.

Nauczyciel musi mieć świadomość, że jego praca polega głównie na stworzeniu i utrzymywaniu środowiska edukacyjnego, w którym dzieci samodzielnie rozwijać będą różne umiejętności, uczucia, dyspozycje i wiedzę. I chociaż prowadzone przez nauczyciela zajęcia dydaktyczne i realizacja treści edukacyjnych stanowią bardzo ważny element programu dnia, to jednak czas zabaw swobodnych, zajęcia porządkowe i posiłki czy odpoczynek to najbardziej wartościowy czas dla prawidłowego rozwoju społeczno-emocjonalnego dzieci.

Zasady uczestnictwa rodziców

Rodzice są najważniejszymi osobami w życiu dziecka. W wieku przedszkolnym przechodzi ono od stanu zależności i symbiotycznej jedności z nimi do stanu niezależności i współpracy opartej na bliskości i miłości. Jest niezwykle istotne, żeby rodzice byli w pobliżu dziecka w ważnych chwilach, żeby sami wiedzieli jak mu pomagać, jak doceniać, jak uczyć.

Częsta obecność rodziców w grupie przedszkolnej jest bardzo ważna zarówno dla konsolidacji działań edukacyjnych wobec dzieci, jak również dla rozwoju więzi w rodzinie, zmiany nastawienia rodziców do edukacji i osobistego rozwoju. Spowodować może zwiększenie zainteresowania rodziców literaturą, historią, ekologią otoczenia.

Uczestnictwo rodziców w realizacji programu wykracza poza zwyczajową współpracę z przedszkolem. Rodzice nie tylko mają prawo obecności na zajęciach, ale również przyjmują na siebie różne obowiązki współprowadzenia i współodpowiedzialności za program. Razem z nauczycielem organizują wystrój sali, pomagają w pracach remontowych, mogą (jeśli mają czas) pełnić dyżury w czasie zajęć, wchodząc w rolę asystenta nauczyciela, wspierają dzieci we wszystkich czynnościach, zwłaszcza porządkowych, w toalecie, w czasie wycieczek i podczas zajęć artystycznych.

Konieczny jest udział rodziców w programie adaptacyjnym. W okresie adaptacji rodzice jako jedyne osoby związane z dzieckiem są odpowiedzialni za stopniowe i zgodne z potrzebami dziecka przyzwy-

czajanie go do separacji oraz samodzielnego życia w grupie społecznej. Warto również, aby i później rodzice w miarę możliwości uczestniczyli w kilkuminutowym podsumowaniu dnia, dzięki czemu mają dostęp do informacji o tym, co działo się z dziećmi. Wskazane jest stałe kontaktowanie się rodziców z nauczycielem. Chodzi o stworzenie wokół dziecka „uczącego i przyjaznego środowiska”.

Poprzez obserwację zajęć i rozmowy z nauczycielem rodzice rozwijają kompetencje wychowawcze. W razie potrzeby powinni uzyskać pomoc w rozwiązywaniu problemów wychowawczych, czy otrzymać informację o pomocy specjalistycznej.

Duża aktywność rodziców zwiększa szanse na to, że ewentualne zaburzenia rozwojowe, opóźnienia i dysproporcje rozwojowe dzieci będą niwelowane na wczesnym etapie.

Dzieci

Grupy liczyć mogą do 15 dzieci w różnym wieku, od trzech do pięciu lat. Taki układ grup wynika po części z potrzeb środowiska – Projekt jest realizowany na wsiach, gdzie dzieci jest niewiele.

Za tworzeniem grup różnowiekowych przemawiają również inne argumenty. Grupa różnowiekowa odwzorowuje naturalne środowisko rodzinno-sąsiedzkie, które na przestrzeni dziejów odgrywało główną rolę wychowawczo-edukacyjną. Badania wykazują, że doświadczenia przekazywane w grupie różnowiekowej wywierają korzystny wpływ na rozwój społeczny dzieci, wzmacniając ich zdolności przywódcze i zachowania prospołeczne.

Według współczesnych teorii rozwoju poznawczego – koncepcji „strefy najbliższego rozwoju” i koncepcji „konfliktu poznawczego” – wzajemny kontakt dzieci o zbliżonym, choć niejednakowym poziomie wiedzy i umiejętności korzystnie wpływa na ich rozwój intelektualno-poznawczy. Praca z grupą różnowiekową powoduje ponadto złagodzenie nastawienia na ocenę osiągnięć według kryterium wieku.⁴

Rozpiętość wieku nie jest bardzo duża, większość proponowanych zajęć jest możliwa do wykonania przez wszystkie dzieci. Dzieci młodsze mogą bardziej potrzebować asysty niż starsze, ale każde może wykonywać je po swojemu i na swoim poziomie rozwoju.

Zasady realizowania Programu

1. Zachowanie naturalnego rytmu

Dzieci uczestniczą w zajęciach grupowych zgodnie z naturalnym rytmem dnia: powitanie, czas na aktywność, zabawy ruchowe na dworze lub w pomieszczeniach, czas na relaks, pożegnanie.

Dzieci, szczególnie małe, funkcjonują zgodnie z tym rytmem. Odstępstwa od niego bywają niewielkie. Zachowanie tego rytmu wymaga niemal ciągłej obecności osoby dorosłej. Im dzieci starsze, tym taka obecność staje się mniej konieczna.

Ważne jest dostosowanie zajęć i typu aktywności oraz stopnia trudności do poziomu rozwoju i do zainteresowań dzieci.

2. Zrównoważony plan zajęć

W trakcie realizowania Projektu należy zadbać o zachowanie równowagi między zajęciami wymagającymi od dzieci wyciszenia i zajęciami wymagającymi aktywności, między zajęciami „stolikowymi” a zabawami na podłodze; między zajęciami, w których liderem jest nauczyciel, i tymi, o których przebiegu

⁴ Lilian G. Katz, Demetra Evangelou, Jeanette A. Hartman, *Dlaczego warto tworzyć różnowiekowe grupy przedszkolne*, National Association for the Education of Young Children, Washington, D.C. USA (tłum. E. Pulkowska, Fundacja Rozwoju Dzieci im. J. A. Komeńskiego).

decydują dzieci, a także między sytuacjami wymagającymi od dzieci słuchania nauczyciela i sytuacjami, w których mają one pełną swobodę twórczej aktywności. Należy zwrócić uwagę na zrównoważenie typów zajęć i rodzajów aktywności w ciągu całego tygodnia i wytyczenie pola, w obrębie którego dzieci będą miały swobodę działania.

3. Planowanie pracy

Program pracy obejmuje wiele zakresów edukacji do realizacji w ciągu całego roku. Planowanie zajęć musi być zgodne z programem Ośrodka. Tematy zajęć dotyczą wszystkich sfer rozwoju dzieci i w ciągu roku część tematów z każdego obszaru aktywności powinna zostać poruszona.

Proponuje się planowanie zajęć w cyklach tygodniowych. Umożliwia to dobre dostosowanie tematów i treści oraz aktywności dzieci do aktualnej sytuacji (warunki atmosferyczne, zainteresowania dzieci oraz aktualny poziom ich umiejętności czy nawet frekwencja).

Proponuje się zaplanowanie zajęć w oparciu o „temat tygodnia”. Temat powinien być konkretny, umożliwiający dzieciom bezpośrednie badanie i doświadczanie we wszystkich sferach edukacji od społecznej i językowej przez przyrodniczą i matematyczną aż do ruchowej i artystycznej. Z drugiej strony temat nie powinien być za szczegółowy, bo dzieci szybko temat wyczerpią (np. temat „zawody” jest za obszerny i za mało konkretny ale temat „weterynarz”, czy „piekarz” jest bardzo dobry. Ponieważ wszystkie zakresy edukacji są ze sobą zintegrowane można wybierać temat tygodnia z zakresu edukacji przyrodniczej (np. wiatr, zęby, strumyk, psy, znaki drogowe) lub społecznej (dziadkowie, praca w sklepie) i wokół tego planować pracę we wszystkich innych zakresach. Pozwala to dzieciom głęboko wnikać w problem oraz umożliwia przeżywanie i naukę z udziałem wielu zmysłów.

Planowanie tygodniowe daje szansę włączenia metody projektów w cykl pracy z dziećmi – zarówno jako odpowiedzi na zainteresowanie dzieci, jak i aktywności programowej nauczyciela. Nauczyciel planujący zajęcia może w oparciu o wybrany temat stworzyć siatkę pojęciową, w której wykorzysta zapisane w programie aktywności z **każdego zakresu edukacji**. Taka mapa staje się podstawą do planu tygodniowego lub projektu, który może trwać nawet kilka tygodni.

4. Planowanie zajęć zorganizowanych przez nauczyciela

Zajęcia zorganizowane powinny zajmować nie więcej niż 2/3 czasu pobytu dzieci w grupie przedszkolnej. Nie będzie korzystne, jeśli w planowaniu skupimy się na poznawczej stronie edukacji, a zapomnimy o innych jej aspektach (edukacja społeczna, emocjonalna, artystyczna i ruchowa). Trzeba również pamiętać o zostawieniu sobie i dzieciom czasu na nawiązywanie bliskiego kontaktu, swobodną zabawę, na schodzenie się i podsumowanie dnia. Ten czas można też przeznaczyć na rozmowy i dyskusje z dziećmi na aktualne tematy.

Warto zaplanować (i mieć w zanadrzu) więcej niż jedną propozycję zajęć z danego obszaru aktywności, żeby nie być zaskoczonym, jeżeli dzieci zechcą zrobić coś więcej, albo jeżeli zmienią się warunki, np. znacznie padać ulewny deszcz, który uniemożliwi wyjście na wycieczkę.

Nie jest konieczne zrealizowanie wszystkich zaplanowanych na dany dzień lub tydzień zajęć. Do nauczyciela i do dzieci należy wybór tego, co uznają za ważne. Trzeba jednak pamiętać, żeby w ciągu tygodnia dzieci miały zajęcia z każdego rodzaju aktywności wyróżnionej w programie.

Proponowany sposób planowania uwzględnia jednocześnie dokumentowanie – rejestrację wydarzeń. Nauczyciel powinien zapisywać najważniejsze aktywności dzieci biorąc pod uwagę zapisy z programu. Większość zajęć – a szczególnie te, w których dzieci samodzielnie badają, doświadczają i testują, zahacza o wiele zakresów edukacji i uruchamia wiele procesów edukacyjnych. Należy starać się wychwycić najważniejsze z nich i je zapisać.

Można i warto korzystać ze sformułowań zawartych w programie. Pomaga to zrozumieć osobom czytającym (w tym rodzicom) wartość i cel poszczególnych aktywności.

W zapisie tygodnia powinno zostać wolne miejsce na rejestrowanie wydarzeń i aktywności dzieci, których nauczyciel nie planował, a które zostały rozwinięte samodzielnie przez dzieci, niezależnie od tego, czy są zgodne z tematem tygodnia, czy od niego odbiegają. Pozwoli to na rzetelne rejestrowanie prawdziwej pracy dydaktycznej nauczyciela.

W zapisie tygodnia jest miejsce na zarejestrowanie pracy specjalisty lub innej osoby, która wspiera grupę przedszkolną. Wzór zapisu tygodnia znajduje się w **załączniku nr 1**.

5. Bezpośrednie doświadczanie – metoda pracy projektami

Wszystko, co dzieci poznają, powinno być związane z bezpośrednim doświadczaniem. Dzieci muszą przeżyć daną sytuację, a nie tylko o niej posłuchać lub zobaczyć ją na planszy. Metodą, która zapewnia realizację tego podejścia pedagogicznego, jest metoda projektów.

Projekt „Ośrodki przedszkolne – szansa na dobry start” przewiduje wprowadzenie metody projektów opierającej się na przekonaniu, że najbardziej wartościowe jest uczenie poprzez działanie, a „dyskusje w grupie oraz powrót do wcześniejszych pomysłów i doświadczeń to najlepszy sposób zdobywania wiedzy”⁵. Projektem nazywane jest pogłębione podejście do tematu o charakterze badawczym, które zwykle trwa kilka tygodni. Dzieci wspólnie z nauczycielem wybierają temat badań, a następnie – również wspólnie – decydują o przebiegu projektu i jego zakończeniu. Nauczyciel nie musi decydować, w którym kierunku pójdzie aktywność dzieci i jakie aspekty problemu zainteresują daną grupę.

Każdy projekt ma trzy etapy:

- W I etapie następuje wybór tematu (pojawiającego się z inicjatywy dzieci lub nauczyciela), analiza wyjściowego stanu wiedzy i umiejętności dzieci, tworzenie przez nauczyciela siatki pojęciowej związanej z tematem projektu oraz powiązanie jej z merytorycznym programem pracy Ośrodka.
- II etap to głównie faza badawcza, zarówno na miejscu, w pomieszczeniach przedszkolnych, jak i w terenie, obejmuje wizyty ekspertów, wywiady, zbieranie danych, pomiary, własne eksperymenty.
- III etap to podsumowanie i podzielenie się nabytą wiedzą i nowymi umiejętnościami z innymi dziećmi, rodzicami i gośćmi.

Metoda projektów daje szansę wyboru aktywności dzieciom na różnym poziomie rozwoju, uczy je odpowiedzialności za pracę, daje możliwość pracy zespołowej.

6. Kolejność zajęć

Kolejność planowanych zajęć jest w zasadzie dowolna, wynika z logiki tematu (np. najpierw wyjście na dwór po śnieg do doświadczeń, a dopiero potem naukowe zabawy ze śniegiem wewnątrz) lub może być planowana zgodnie z chęciami dzieci czy warunkami zewnętrznymi.

7. Przenikanie się aktywności

Aktywność dzieci oraz różne sfery ich rozwoju przenikają się i nakładają. Zabawy muzyczne są jednocześnie zabawami ruchowymi, zdobywanie wiedzy o otaczającym świecie odbywa się również poprzez słuchanie opowiadań, a budowanie poczucia własnej wartości osiągamy także poprzez działalność pla-

⁵ Lilian G. Katz, Sylvia C. Chard, *Engaging Children's Minds: The Project Approach*, Ablex Publishing Corporation Stamford, USA Connecticut 2000.

styczną. Nie chodzi więc o aptekarską dokładność w planowaniu aktywności dzieci, ale o zapewnienie im zróżnicowanej, bogatej, zrównoważonej i zintegrowanej oferty rozwojowej.

8. Różnicowanie działań w grupach różnowiekowych

Zróżnicowanie zadań, czasu trwania i rodzaju aktywności wynika nie tylko z różnego wieku dzieci. Zależy również od ich poziomu rozwoju i kontekstu (sytuacji rodzinnej, upodobań, zdolności, przyzwyczajeń i dyspozycji). Nauczyciel musi takie zróżnicowanie brać pod uwagę zarówno planując, jak i prowadząc pracę z dziećmi. Nie ma konieczności prowadzenia zajęć ze wszystkimi dziećmi naraz. Mogą one być zajęte w różnym czasie. Warto więc zastanowić się nad poziomem zaangażowania nauczyciela w działania dzieci. Dzieci starsze mogą czasem ciąg czynności przebyć samodzielnie (np. przy wycinaniu śnieżynek z papieru), podążając za instrukcjami nauczyciela. Jednak ich młodsi lub mniej wprawni koledzy będą korzystali z tego, co im nauczyciel przygotuje (np. będą naklejali gotowe śnieżynki na papier lub, ucząc się posługiwania nożyczkami, będą robili śnieżynki – ścinki papieru). Tworzy się dzięki temu możliwość wyboru różnych działań dla dzieci zgodnie z ich potencjałem i zainteresowaniami.

Starsze dzieci będą zwykle zajęte dłużej, a i wiadomości, jakie przyswoją, będą obszerniejsze. Można na początku przeprowadzać zajęcia głównie ze starszymi dziećmi, wtedy młodsi mają możliwość przysłuchiwania się albo bawienia obok. Podczas nużącego i trudnego dla młodszych dzieci wprowadzenia do tematu uwagę należy poświęcić dzieciom starszym. Podobnie jak wyciąganie wniosków lub podsumowanie zajęć zajmie uwagę wyłącznie starszych dzieci, a młodsi w tym czasie zajmą się zabawą dowolną.

Zróżnicowana pod względem poziomu rozwoju grupa pozwala nauczycielowi wprowadzać metodę projektów i opierać się na aktywności własnej dzieci. Realizacja projektów będzie w inny sposób angażowała starsze dzieci (rozwijając przy okazji ich samodzielność), podczas gdy młodsi będą korzystali, pełniąc rolę współpracowników, bawiąc się tym, co zrobili starsi lub zajmując się swoimi miniprojektami.

I tak np. doświadczenia z wodą i sprawdzanie, co pływa, a co nie, niektóre dzieci zajmie jako interesująca zabawa, inne będą mogły również zrozumieć związek między rodzajem materiału i kształtem przedmiotu a jego zachowaniem się w wodzie.

Sukces w pracy z grupą różnowiekową będzie większy, jeśli nauczyciel będzie pracował nad rozwojem współpracy między dziećmi i wykorzysta tę współpracę w codziennych zajęciach. Udzielanie przez starsze dzieci wskazówek młodszym lub słabszym, uczenie ich i pomoc w codziennych, prostych czynnościach rozwija, zwiększa samodzielność i poczucie wartości u wszystkich, a nauczycielowi pozwala skoncentrować się na innych potrzebach dzieci.

9. Porządek dnia

Ważne jest, aby wszystkie elementy porządku dnia były stałe i pojawiały się w czasie każdego spotkania. Klamrą spinającą dzień jest przywitanie i pożegnanie. Pozostałe elementy można ustawiać w dowolnej kolejności. Ramowy porządek dnia musi być zgodny z filozofią programu i zasadami omówionymi powyżej. Przykład ramowego porządku dnia znajduje się w **załączniku nr 2**.

Czas na przywitanie

To czas na budowanie kontaktu, więzi, atmosfery zaufania i przyjaźni między dziećmi, a także między każdym dzieckiem a osobami dorosłymi. To czas na kontakt fizyczny, przytulanie, żegnanie się z rodzicami. Dzieci mogą pokazać rodzicom, co ciekawego zrobiły poprzedniego dnia, rozmawiać ze sobą, opowiadać o ważnych wydarzeniach. Można zaproponować siadanie w kółku na przywitanie dnia. Na początku dnia bardzo ważne jest wspólne z dziećmi zaplanowanie zajęć, ewentualny podział na podgrupy odpowiedzialne za poszczególne zadania.

Czas na zabawy dowolne

W tym czasie podstawowa inicjatywa należy do dzieci, one gospodarują czasem i przestrzenią tak, jak tego chcą. Nauczyciel czuwa nad ich bezpieczeństwem, stwarza odpowiednie warunki, pomaga w przygotowaniu zabawy, podziwia, obserwuje, reaguje w przypadku konfliktów. Wolne zabawy powinny trwać od 20 do 30 minut. Można przeznaczyć na nie więcej czasu, zwłaszcza jeśli dzieci świetnie się bawią, albo wtedy, kiedy nauczyciel pracuje z innymi dziećmi nad projektem.

Czas na zajęcia zaplanowane (programowe)

W tym czasie dzieci realizują różne działania programowe zorganizowane przez nauczyciela. Mogą to być zarówno zajęcia wynikające z pracy nad danym tematem lub przewidziane planem tygodniowej pracy, jak również aktywność wynikająca z realizowanego aktualnie projektu.

Zajęcia programowe odbywać się powinny raz lub dwa razy w ciągu dnia. Niektóre zajęcia mogą zajmować więcej czasu, ale generalnie nie mogą być planowane na dłużej niż 20 minut. Grupy są różnowiekowe, dzieci młodsze będą więc zajęte krócej. Zajęcia mogą trwać dłużej, jeśli dzieci okażą zainteresowanie lub same zmodyfikują program. W przypadku, kiedy dzieci robią projekt, czas ich aktywności jest trudny do policzenia, zwłaszcza że często dzielą się na małe grupki i pracują nad różnymi elementami projektu.

Planowanie zajęć wymaga, żeby nauczyciel zgromadził z góry potrzebne materiały. Zajęcia zorganizowane przez nauczyciela mogą dotyczyć wszelkich obszarów aktywności dzieci i mieć różną formę – zajęć ruchowych, plastycznych, działań konstrukcyjnych, doświadczeń czy eksperymentów. Nauczyciel może wybrać którąś z przedstawionych w programie propozycji, modyfikować je lub tworzyć nowe.

Czas wyciszenia lub relaksu

Ćwiczenia wyciszające oraz zorganizowany czas na odpoczynek są potrzebne dzieciom niezależnie od wieku. Każde dziecko ma prawo do odpoczynku wtedy, kiedy jest zmęczone lub potrzebuje odosobnienia. Prawdopodobnie nie będzie możliwe ani potrzebne aranżowanie leżakowania, należy jednak stworzyć kącik do odpoczynku i zapewnić dzieciom możliwość komfortowego spędzenia tam czasu. Najlepiej sprawdzi się dywan z małymi poduszkami lub materace (o wym. 1,20 x 0,60 m). W trakcie relaksu dzieci mogą cicho się bawić, leżeć, siedzieć, szeptać, nawet spać. Można też zaplanować słuchanie muzyki relaksacyjnej, bajek, gimnastykę relaksacyjną, ćwiczenia oddechowe.

Zajęcia ruchowe

Dzieci ruszają się niemal cały czas i w czasie wolnym, i w zorganizowanym. Mimo to w ciągu dnia należy znaleźć czas na krótkie zorganizowane zajęcia ruchowe, wykorzystując w tym celu znane zabawy ruchowe, np. bardzo lubiane wszelkiego rodzaju tory przeszkód (pod stolikiem, na krzeselkach, po narysowanej linii itp.).

Bardzo ważne jest, żeby nie wprowadzać atmosfery rywalizacji czy wyścigów między dziećmi. Niezależnie od typu aktywności dziecko powinno się zmagać wyłącznie z samym sobą i bić własne rekordy życiowe albo po raz pierwszy pokonywać jakąś trudność.

Zajęcia na dworze

Każdego dnia dzieci powinny spędzać trochę czasu na dworze. Warto, żeby przy okazji odwiedzały ważne miejsca w okolicy, nawiązywały i utrzymywały kontakty ze środowiskiem. Zabawy na powietrzu w oczywisty sposób dotyczą wszystkich aspektów aktywności dzieci, takich jak ćwiczenie ubierania się i rozbierania, gotowości do pomagania młodszemu, umiejętności ruchowych i sprawnościowych, zabaw twórczych z wodą, śniegiem lub piaskiem, eksperymentowania. Dzięki zajęciom na dworze powstaje możliwość wycieczek w ciekawe miejsca, poznawania ludzi i ich pracy (na pocztę, do sklepu, ośrodka zdrowia, szkoły) oraz wykonywanie różnych prac na rzecz przyrody.

Higiena

Dzieci muszą mieć okazję oraz możliwość utrzymywania higieny osobistej i uczenia się jej – warto zorganizować im możliwość mycia rąk i zębów, nauki obcinania paznokci, czesania się. Należy pamiętać o podstawowym prawie do korzystania z toalety w każdym momencie, kiedy dziecko tego potrzebuje, o konieczności zapewnienia intymności i bezpieczeństwa we wszelkich sytuacjach związanych z higieną osobistą i potrzebami fizjologicznymi.

Sprzątanie

Nie warto sprzątać tylko po to, żeby uczyć dzieci porządku. Dzieci muszą mieć świadomość, że sprzątanie ma cel i sens („Zaraz będziemy się bawić i potrzebujemy wszystkich krzeseł”, „Za chwilę zagra muzyka i potrzebujemy czystej podłogi”), powinny uczyć się sprzątać po sobie, kiedy kończą zabawę. Podstawowa trudność związana jest tu z koniecznością zakończenia atrakcyjnej zabawy i zamienienia jej na nużącą i nietwórczą czynność zbierania zabawek. Dlatego dzieci potrzebują pomocy osoby dorosłej i dobrej aranżacji pomieszczenia, w którym się bawią.

Czas na pożegnanie

Ten czas jest ważny jako domknięcie dnia, zebranie tego, co było ważne i zaplanowanie następnego spotkania. Jest to czas na dzielenie się doświadczeniem, a dla nauczyciela czas na wyrażenie sympatii i docenienie poszczególnych dzieci. Jest to również dla dzieci okazja do pochwalenia się rodzicom swoimi sukcesami.

III. Rozwój społeczno-emocjonalny przedszkolaków

Nauczyciele małych dzieci mają równoległe do spełnienia dwa, pozornie sprzeczne, zadania:

- uczenie dzieci norm i zasad współżycia w grupie;
- wspieranie indywidualnego rozwoju dziecka.

Oba cele w wielu momentach stoją wobec siebie w konflikcie. Niezauważenie tego może prowadzić do zaprzeczania indywidualności dzieci i unifikacji ich potrzeb, zdolności i traktowania każdego dziecka jedynie jako członka grupy lub odwrotnie – może prowadzić do nadmiernej koncentracji na indywidualnym rozwoju i zaniedbywaniu procesu nabywania kompetencji społecznych.

Jakie kompetencje społeczne dzieci rozwijają w pierwszym okresie edukacji?

- gotowość do uczestniczenia w różnych sytuacjach i umiejętność adekwatnego reagowania na nie;
- porozumiewanie się, dyskusowanie, argumentowanie, słuchanie innych;
- rozwiązywanie problemów, negocjowanie różnych stanowisk;
- odporność emocjonalną na trudne sytuacje;
- pokonywanie chęci porzucenia pracy.

Jedną z ważniejszych dyspozycji kształtowanych w okresie przedszkolnym jest kooperacja – umiejętność wspólnego działania na wspólnym polu. Wymaga ona po pierwsze dostrzegania i doceniania zalet (zasobów) innych osób w grupie, a po drugie uwzględniania tych osób we wspólnych planach. Dzieci w przedszkolu uczą się odpowiedzialności zarówno za siebie, jak i za proces własnego rozwoju.

Jaka jest rola przedszkola w nabywaniu przez dzieci kompetencji społecznych?

Przedszkole powinno wychowywać dzieci ku dobru. Tak, żeby w przyszłości umiały kochać, szanować innych i powstrzymać się od krzywdzenia ich. A jednocześnie tak, żeby umiały zadbać o siebie. Oznacza to umiejętność pogodzenia własnego rozwoju i własnych interesów, własnego zdrowia i szczęścia z interesami i szczęściem innych. Dzieci uczą się tego zarówno poprzez modelowanie, naśladowanie jak i wyciąganie wniosków. Nauka taka jednak jest procesem, który w okresie przedszkolnym się zaczyna, ale bynajmniej nie kończy.

Ucząc dzieci zasad społecznych należy unikać dogmatyzmu i sztywnego określania norm i standardów, które powinny osiągnąć. Zadaniem przedszkola nie jest osiągnięcie efektów w postaci grzecznych uczniów i posłusznych obywateli, ale stworzenie takich warunków, aby dzieci mogły doświadczyć tego, co służy rozwojowi ich samych i innych ludzi oraz nabyć (w takim stopniu, w jakim potrafią i są gotowe) umiejętności potrzebne w życiu społecznym.

Wypełniając to zadanie kierujemy się następującymi zasadami:

1. Organizujemy otoczenie dzieci tak, żeby stymulowało kontakty interpersonalne i dzieci mogły w nim swobodnie działać.

2. Dbamy o to, żeby dzieci znały swoje prawa.
3. Podstawowe normy są bardzo jasne, przekraczanie ich jest niedopuszczalne. Bardzo niewiele norm jest ustalonych przez dorosłych, większość zasad ustalają dzieci razem z nauczycielami albo nawet same dzieci.
4. W przypadku konfliktów unikamy szukania winnych, traktując je jako problem do rozwiązania. Zostawiamy dzieciom przestrzeń do samodzielnych prób (nie włączamy się natychmiast, jesteśmy uważni i unikamy roli sędzi).
5. Zamiast kar dzieci ponoszą konsekwencje wcześniej wspólnie ustalone.

Otoczenie dzieci i zakres wolności

Dzieci powinny szanować swoje potrzeby, ale jednocześnie muszą brać pod uwagę swoich kolegów i nauczycieli. Zdarza się, że potrzeby dziecka lub grupy dzieci stoją w sprzeczności z potrzebami innych. Niezbędny wówczas jest wzajemny szacunek i rozważenie racji obu stron.

Dobrze jest dać dzieciom jak najwięcej swobody i wolności w wyborze aktywności.

Sala powinna być urządzona tak, żeby każde dziecko miało możliwość korzystania ze wszystkich materiałów, mogło też bawić się w to, na co ma ochotę i gdzie ma ochotę, pod warunkiem, że nie przeszkadza to innym. Dobrze jest podzielić salę na wyraźne części (wcale niekoniecznie muszą to być tzw. kąciki zainteresowań), z których każda odpowiada rodzajowi podstawowej aktywności. Na pewno musi być:

- część (można ją nazwać „centrum”) konstrukcji;
- część czytelniczo-relaksacyjna, z regałami na książki;
- część przyrodniczo-badawcza (z regałem na którym można składać zbierane okazy, obserwować rośliny przez lupę, ważyć, obserwować, mierzyć);
- część plastyczno-artystyczna ze swobodnym dostępem dzieci do papieru i innych przyrządów i materiałów plastycznych;
- część teatralno-muzyczna (z lustrem, pojemnikiem na ubrania do przebierania);
- część techniczna ze starymi urządzeniami (np. prawdziwym telefonem, maszyną do pisania, klawiaturą komputerową, radiem).

Dobrze jest, jeśli w sali dziecięcej jest umywalka – upraszcza to sprzątanie i umożliwia codzienną higienę, wraz z myciem zębów. Stoliki do pracy nie muszą stać a jednym rzędzie, ponieważ nawet, jeśli wszystkie dzieci jednocześnie pracują mogą być rozmieszczone w różnych częściach sali. Ułatwi to nauczycielowi różnicowanie zadań w zależności od wieku i zwiększy koncentrację dzieci.

Osiągamy w ten sposób bardzo ważny cel w socjalizacji dzieci – uczą się one samodzielności i odpowiedzialności za siebie. Mogą podejmować własne wybory, ale uczą się też ponosić ich konsekwencje.

Prawa dzieci

Dorośli powinni respektować prawa dzieci do:

- szacunku dla swoich potrzeb;
- nietykalności cielesnej;
- poszanowania własności;
- podejmowania decyzji i możliwości wyboru;
- opieki i ochrony;
- partnerskiej rozmowy na każdy temat.

Nauczyciel musi stale respektować prawa dzieci do własnego zdania, do odmowy, uważnie słuchać ich opinii, zauważać podejmowane przez nie wysiłki.

Konieczne jest wspólne ustalanie zasad współżycia tak, żeby nie łamały praw innych osób.

Prawa

Dzięki temu dzieci rozwijają *znajomość własnych praw i umiejętność dostrzegania sytuacji, w których łamane są prawa własne i innych osób.*

Dzieci mają prawo do indywidualnego procesu i tempa rozwoju. Warto poznać dzieci przez rozmowy z rodzicami i własną obserwację, dostosować metody pracy do ich możliwości, a tematykę zajęć do ich zainteresowań. Należy doceniać wysiłek dziecka włożony w pracę, bez względu na jej efekt. Warto dać dziecku prawo nieuczestniczenia w zajęciach, ale po ustaleniu zakresu tej wolności, szczególnie w sytuacjach, kiedy dziecko konsekwentnie odchodzi od zajęć. Niektórzy uważają, że namawianie, nakłanianie dzieci do określonych czynności jest ograniczaniem prawa do indywidualnego tempa rozwoju. Trzeba jednak pamiętać, że zadaniem nauczycieli jest stwarzanie dzieciom warunków do rozwoju. Jeśli dziecko konsekwentnie odmawia udziału w zajęciach może to oznaczać, że zajęcia nie są dla niego. Warto wtedy przemyśleć swoją propozycję i dostosować ją do potrzeb dziecka.

Bardzo ważne jest prawo dziecka do akceptacji takim, jakie jest. Nie znaczy to, że koniecznie trzeba je lubić. Można nie akceptować zachowań, ale akceptować osobę i jej uczucia. Jest to trudne i wymaga dużej dojrzałości oraz gotowości nauczyciela.

Dzieci mają prawo do pomocy i ochrony przy pokonywaniu przeżyć wywołanych przemocą i zniszczeniem, wynikających np. z relacji między dziećmi. Dziecko oczekuje naszego wsparcia. Staramy się zająć obiema stronami konfliktu. Nie oceniamy dzieci, nie stosujemy kar. Umożliwiamy dzieciom przeżycie uczuć, rozwiązanie konfliktu i pogodzenie się.

Podstawowe normy

Normy w życiu Ośrodka obracają się wokół dwóch zasad: bezpieczeństwa i szacunku.

Dzieciom nie wolno:

- krzywdzić innych ani siebie;
- stwarzać niebezpiecznych sytuacji;
- niszczyć cudzą własność;
- przeszkadzać innym w pracy lub zabawie.

Te ogólne normy warto z dziećmi skonkretyzować. Muszą one dobrze wiedzieć, jakie szczegółowe zakazy wynikają z głównych norm, np.:

- nie wolno chodzić po schodach do piwnicy, wychodzić samemu poza teren Ośrodka, wychodzić na podwórko bez pozwolenia dorosłych, skakać z drabinek, kiedy nie ma materacy;
- nie wolno krzywdzić innych dzieci (bić, przezywać, poniżać, wyśmiewać, wykorzystywać);
- nie wolno niszczyć specjalnie naszych wspólnych rzeczy (materacy, stołów, piłek);
- jeżeli zepsujemy coś specjalnie – trzeba to jakoś naprawić;
- nie wolno niszczyć i zabierać cudzej własności bez pytania (nietykalna, nawet dla dorosłych jest półka dziecka lub jego szuflada);
- nie wolno przeszkadzać innym w tym, co robią.

Negocjowanie reguł

Część reguł warto wynegocjować z dziećmi na tzw. zebraniach grupowych (dzieci i nauczyciele), żeby wspólnie znaleźć satysfakcjonujące wszystkich rozwiązanie problemu. Na zebraniu omawia się skonfliktowane potrzeby (zarówno codzienne, drobne sytuacje, np. głośność puszczonej muzyki, jak i sprawy bardziej zasadnicze, np. korzystanie ze wspólnej łazienki tak, żeby zachować minimum intymności), stawia granice i szuka rozwiązań. Dzieci bardzo lubią taką formę ustalania zasad, uznają ją za sprawiedliwą i atrakcyjną.

Nauczyciele jako członkowie grupy mają możliwość dorzucania ważnych dla siebie zasad do wspólnego kodeksu. Ich zasady nie mogą jednak dominować. Czasem negocjacje są burzliwe i zdarza się, że niektóre ustalenia są zmieniane lub łagodzone, bo za bardzo ograniczają działania dzieci. Wszystkie dzieci muszą się na wszystko zgodzić.

Samodzielne ustalenie kodeksu przez dzieci kształtuje wrażliwość na potrzeby innych ludzi, uczy poszanowania praw i potrzeb. Można zaobserwować również jeszcze jedną pozytywną konsekwencję: dzieci mniej skarżą, bo nie ma już powodu z każdą sprawą przybiegać do nauczyciela.

Niekiedy potrzebna jest dyskusja dotycząca potrzeb innych dzieci, czy to z własnej grupy, czy też „obcej”. Takie dyskusje i wynikające z nich zasady współistnienia rozwijają u dzieci gotowość do empatycznych zachowań i uczą patrzeć na świat z różnych perspektyw.

Czasem ustalenie zasad poprzedzone jest dużym lub uciążliwym i powtarzającym się konfliktem.

Ta metoda pozwala realizować bardzo ważny dla bezpieczeństwa dzieci program profilaktyki wykorzystywania seksualnego dzieci. Uczy dziecko odmawiania, wzmacnia jego pewność siebie i szacunek do własnego ciała. Zwiększa prawdopodobieństwo, że w przyszłości dziecko nie będzie bało się odmówić lub obronić się przed krzywdzeniem, wykorzystaniem lub niemoralnymi propozycjami.

Odpowiedzialność, samodzielność i współpraca

Dzieci powinny mieć możliwość podejmowania obowiązków, ale również przyjmowania pomocy („nie zawsze sobie radzę sam”). W sposób naturalny odbywa się to w grupie różnowiekowej oraz w kontaktach z dziećmi niepełnosprawnymi, choć wcale nie znaczy, że dziecko pięcioletnie nie może przyjąć pomocy od dziecka młodszego – eksperta w jakiejś dziedzinie.

Funkcja „dyżurnego”, powierzanie odpowiedzialności za wygląd i porządek w poszczególnych centrach zainteresowań (czytelniczego, przyrodniczego, teatralnego itp.) jest często stosowanym sposobem uczenia dzieci odpowiedzialności za innych.

Dzieci będą uczyć się współdziałania wykonując wspólne zadania w małych kilkusobowych grupach (np. praca plastyczna, koncert, planowanie i wykonywanie zadań w terenie, przygotowywanie posiłku). Rozwija to *umiejętność dostosowywania swoich potrzeb do możliwości społecznych (np. ograniczeń organizacyjnych, potrzeb innych ludzi)*.

Włączając dzieci w pracę zespołową można dać im odpowiedzialność za wykonanie różnych działań w ramach projektu a następnie zachęcać ich do referowania pozostałym dzieciom wyników swojej pracy. Dzięki temu dzieci uczą się samodzielności oraz w naturalny sposób zbierają doświadczenia wymieniając się informacjami i uczenia się od siebie nawzajem.

Układ sali, umieszczenie wszystkich narzędzi i materiałów w zasięgu rąk dzieci, oznaczone szuflady, pojemniki na kredki lub nożyczki wspomagają naukę samoobsługi w zakresie codziennych czynności, w różnych pracach plastycznych, technicznych. Zapewnia to swobodę i możliwość aktywności w organizowaniu sobie miejsca zabaw, znajdowania narzędzi i materiałów i upraszcza czynności porządkowe.

Dzieci muszą mieć możliwość podejmowania prób samodzielnego rozwiązywania trudności organizacyjnych i konfliktów interpersonalnych. Nauczyciele powinni być czujni i nie spieszyć z pomocą natychmiast, kiedy dziecko sobie nie radzi. Można zadać pytanie: „A co już próbowałeś? albo „Może poprosisz o pomoc Antka? Widziałam, że wczoraj rozwiązał podobny supeł”. Dzieci muszą nauczyć się, że do nabycia umiejętności potrzebny jest czas i niekiedy wiele prób. Warto więc zachowywać pierwsze szkice nawet nieudane a następnie razem z dzieckiem porównywać je i doceniać postęp.

Rozwiązywanie problemów

Znalezienie właściwego rozwiązania konfliktu jest często trudne – dzieci są bezradne, często niezwykle wzburzone emocjonalnie i ewidentnie potrzebują pomocy.

Przy poważnych konfliktach (np. dzieci biją się lub wyzywają) osoba dorosła musi wziąć odpowiedzialność za natychmiastowe przerwanie walki poprzez fizyczne rozdzielanie stron. Ale następne fazy już należą do dzieci.

W rozwiązywaniu problemów, niezależnie od tego ilu osób dotyczą, stosujemy metodę rozwiązywania problemów Thomasa Gordona. Polega ona na przestrzeganiu następującej procedury:

1. Określenie problemu – strony konfliktu mówią co im przeszkadza, co się stało i jakie przeżywają w związku z tym uczucia.
2. Wszyscy podają różne propozycje rozwiązania problemu (metodą burzy mózgów, żadna propozycja na tym etapie nie jest oceniana ani odrzucana). Propozycje są spisywane przez nauczyciela na kartce. Nauczyciel ma prawo dawać swoje propozycje.
3. Oceniamy propozycje i wybieramy takie rozwiązanie, na które zgadzają się wszyscy. Jeżeli to się nie udaje – zostawiamy problem na razie bez rozwiązania i umawiamy się na spotkanie później.
4. Jeśli zgodzimy się na wspólne rozwiązanie i postanowimy go przestrzegać, to jednocześnie ustalamy konsekwencje niewypełnienia umowy.
5. Po pewnym czasie sprawdzamy, czy rozwiązanie dobrze się sprawdza.

Czasem dzieci szukając rozwiązań swoich koleżeńskich problemów podają nieprawdopodobne, czasem wręcz okrutne propozycje. Naszym zadaniem jest je zapisać bez komentarza, ale na następnym etapie mamy prawo głosu i po prostu możemy się na nie nie zgodzić. Sama jednak możliwość wypowiedzenia głośno wszystkiego, co dzieciom przychodzi do głowy oczyszcza nagromadzone emocje i umożliwia nabranie dystansu.

Przestrzeganie ustalonych norm

Dzieci bardzo chętnie ustalają normy, które nie dotyczą ich osobiście. Problemy pojawiają się, kiedy normy stają w sprzeczności z potrzebami i pragnieniami: „Chcę potrzymać tego pluszowego konika, nieważne, że nie ja go przyniosłam”, „Chcę zbudować domek, nie obchodzi mnie, że materace są używane przez inne dzieci”.

Bardzo często zdarza się, że dzieci co prawda znają i respektują daną normę, ale nie są w stanie jej przestrzegać – próbują ją omijać i np. kłamią albo „zaciemniają” obraz rzeczywistości: „Ja wcale nie zabieram samochodzika, ja go sprzątam”, „Znalazłam to serduszko więc jest moje, w dodatku znalazłam je nie w przedszkolu”.

Nauka norm moralnych jest trudna dla dzieci i w pewnym stopniu bolesna. Dla dziecka w wieku przedszkolnym najważniejsza jest jego własna potrzeba. W Ośrodku lub przedszkolu musi ją dostosować do innych ludzi.

Potrzebna mu pomoc – uważne wysłuchanie i zrozumienie dla jego rozterek. Zawsze jednak zadaniem nauczyciela jest przypomnienie zasady, która reguluje prawo. Nie można potępiać dzieci za ich kręactwa, kłamstwa lub zmyślanie. I tak winowajca ma dostatecznie trudną sytuację, kiedy odbiera mu się upragnioną zabawkę.

Nauczyciel modeluje szacunek dla uczuć dzieci poprzez aktywne i uważne słuchanie.

Porozumiewa się z nimi we wszelkich sytuacjach codziennych, aranżuje rozmowy grupowe i spontaniczne, w których trzeba coś ustalić, wyjaśnić, podzielić się swoimi pomysłami.

Jeśli w przedszkolu używane są formy grzecznościowe, a dzieci mają doświadczenia z innymi ludźmi, w sposób naturalny uczą się sposobu odnoszenia się do innych (np. starszych) ludzi.

Dlaczego nie kary?

Rezygnujemy całkowicie z kar na rzecz ponoszenia przez dzieci konsekwencji własnych działań. Kary wywołują lęk u wrażliwych dzieci, powodują utratę kontaktu, stawiają dorosłego ponad i poza dziećmi. Kary są arbitralnie ustalane przez dorosłych.

Przestrzeganie norm czyli nakazów i zasad społecznych musi być skojarzone przez dzieci z jakąś ważną dla nich konsekwencją. Jeśli jest nią kara, to dziecko uczy się przede wszystkim unikania jej. Lęk przed karą lub gniewem dorosłych staje się dominujący, a zachowanie, które do kary doprowadziło, przestaje mieć znaczenie. Ponadto fakt, że dorosły wymierza karę zdejmuje z dziecka całkowicie odpowiedzialność za popełniony czyn.

Konsekwencje i stawianie granic

Konsekwencje mają logiczny lub naturalny związek z działaniem, które je poprzedza. Są związane z zasadami obowiązującymi w grupie przedszkolnej.

Egzekwowaniu konsekwencji nie towarzyszą gniew ani krzyk. Jest to naturalna kolej rzeczy: zrobiłem coś niewłaściwego – naprawiam to. Krzywda lub szkoda zrobiona specjalnie wymaga zadośćuczynienia, np. jeśli dzieci zepsują specjalnie czyjaś budowlę, to ją odbudowują albo robią inną przyjemność pokrzywdzonej osobie.

Jeśli dziecko wyleje wodę, to ją ściera, jeśli zrobiło to specjalnie (głupi dowcip), to dodatkowo pomaga woźnej w jej pracach. Nie ma powodu, żeby dorośli musieli ponosić konsekwencje wybryków dzieci. Ale też nie uważamy za stosowne, żeby dzieci ucząc się odpowiedzialności i przestrzegania prawa doznawały upokorzenia albo musiały się bać.

Nigdy więc nie poniżamy dzieci publicznym napiętnowaniem.

Ponieważ dzieci mają wiele okazji do podejmowania własnych wyborów, to najczęściej konsekwencje są częścią umowy z nimi i powinny być określone z wyprzedzeniem.

Czasowe wyłączenie

Dzieci chcą przestrzegać umów i działać zgodnie z prawem. Czasem popełniają błędy, podejmują złe wybory. Czasem zapominają o wspólnych ustaleniach lub ulegają pokusom. Stosujemy wówczas tzw. czasowe wyłączenie – dziecko siada na krzeselku obok stołu na 3 do 5 minut. Dostaje dzięki temu sygnał, że zachowanie należy przerwać. Ma czas, żeby ochłonąć i przypomnieć wspólne zasady. Czasowe wyłączenie nie wiąże się z żadnymi innymi konsekwencjami – ani z gniewem dorosłego, ani z pogadanką na temat złego zachowania, ani z koniecznością przeproszenia innych osób. Mija czas – dziecko wraca do zabawy. Jest to dobra metoda, uznawana przez dzieci i skuteczna w utrwalaniu reguł, nawet wobec dzieci z zaburzeniami emocjonalnymi i zaburzeniami zachowania.

Obserwacja i dokumentowanie rozwoju dzieci oraz ocena dojrzałości przedszkolnej

Obserwacja dzieci

Nauczyciel powinien prowadzić stałą i systematyczną obserwację rozwoju dzieci oraz dokumentować ten rozwój. Przedmiotem obserwacji mogą być między innymi:⁶

- **zachowania rutynowe, codzienne** potrzeby fizjologiczne, odżywianie, toaleta, okresy przejściowe – progi rozwojowe (np. rozstanie, adaptacja, nowe dziecko), zainteresowania dziecka, czas trwania aktywności, sposób korzystania z materiałów;
- **kontakty z rówieśnikami:** zachowanie wobec innych dzieci, komunikacja, stabilność relacji, status i pozycja w grupie, dowody rozwoju;
- **zabawa – relacje z dorosłym i dziećmi,** wzorce zabaw fabularnych, zakres tematyczny, zakres emocjonalny, komentarze i interakcje werbalne dziecka, czas i uczestnicy zabawy, działania symboliczne, użycie rekwizytów, tematyka zabaw, sposób rozwijania zabaw fabularnych;
- **kontakty dziecka z dorosłymi** – częstotliwość kontaktu, zakres zależności, ekspresja słowna, relacja w sytuacjach problemowych;
- **rozwój poznawczy** – rozwój zdolności myślenia, umiejętność odróżniania, dostrzeganie podobieństw i różnic, tworzenie analogii, skutek i przyczyna, orientacja, klasyfikowanie, postrzeganie wzorców, zainteresowanie otoczeniem, spójność procesów umysłowych, rozumienie zależności przyczynowo-skutkowych, reakcja na zmianę ustalonego porządku, rozumienie norm postępowania, reguł, wiedza ogólna;
- **rozwój językowy** – humor, stopień rozumienia języka i przekazywanych treści, słownictwo, styl narracji, budowa zdań, dialekt/wymowa;
- **rozwój ruchowy,** koordynacja ruchowa i samokontrola, stopień opanowania umiejętności ruchowych, samodzielność, siła i odporność.

Obserwacja powinna być jak najbardziej obiektywna ale zawsze trzeba mieć w świadomości to, że wnosi się do obserwacji zarówno kulturę, wartości i przekonania odnośnie np. wychowywania dzieci, swoją indywidualność: temperament, uczucia, zainteresowania, jak i swoje doświadczenie z podobnymi „przypadkami”. Strategią pomocną w uzyskaniu obiektywizmu jest unikanie ocen i interpretacji i koncentrowanie się na opisywaniu zdarzeń oraz zbieranie dodatkowych informacji od członków rodziny. Obserwacje nauczyciel powinien rejestrować. Obserwacje powinny być dostępne dla rodziców, a oni mogą dodawać do nich swoje komentarze i własne przykłady obserwacji poszczególnych cech. Przykładowy wzór karty obserwacji rozwoju dziecka znajduje się w **załączniku nr 3**.

Dokumentacja rozwoju dzieci

Dokumentacją rozwoju dzieci będzie systematycznie gromadzone portfolio zawierające prace dzieci na przestrzeni roku lub dłuższego czasu. Do portfolio należy wkładać te prace, które świadczą o przejsciu przez dziecko pewnego etapu rozwoju lub o pokonaniu bariery (np. kilka wersji tego samego rysunku). Prace muszą być podpisane i datowane – najlepiej jeśli zawierają spisany komentarz dziecka i jego uwagi – jest to wówczas dodatkowo dowód rozwoju językowego i sposobu myślenia. Przy segregacji prac do portfolio powinny brać udział dzieci.

⁶ Judy R. Jablon, Amy L. Dombro, Margo L. Dichtelmiller, *The Power of Observation*, Teaching Strategies Washington, D.C., 1999.

Pożytecznym źródłem informacji o rozwoju i aktywności dziecka są również fotografie robione w trakcie zajęć, zwłaszcza, jeśli uda się uchwycić zainteresowanie dzieci oraz proces nauki (np. fazy budowania modelu lub innej konstrukcji).

Dokumentowanie niewątpliwie zabiera czas. Jest to jednak niezwykle ważny element pracy nauczyciela, tak samo ważny jak prowadzenie zajęć. Obserwację (i notatki) można robić w czasie swobodnych zabaw dziecięcych, kiedy nauczyciel nie musi grać wiodącej roli w grupie. A w dokumentowaniu, segregowaniu i opisywaniu produktów dziecięcych mogą uczestniczyć asystenci (np. woźna) i wolontariusze (rodzice) oraz dzieci.

Ocena dojrzałości przedszkolnej

Na zakończenie edukacji przedszkolnej nauczyciele zobowiązani są do oceny dojrzałości dziecka do podjęcia nauki w szkole. Najważniejsze cechy dziecka jakie warunkują jego dobry start w edukację szkolną to:

- samodzielność, wytrwałość i odporność;
- umiejętności społeczne i komunikacyjne;
- ciekawość i aktywna, twórcza postawa wobec nowych doświadczeń;
- umiejętność rozwiązywania różnych problemów;
- pewność siebie;
- gotowość do respektowania ustalonych zasad i reguł.

W ewaluacji dojrzałości dziecka pomocne będą zarówno karty obserwacji wypełniane podczas całego pobytu w grupie przedszkolnej, jak i portfolio, notatki z rozmów z rodzicami, czy uwagi specjalistów.

Kartę ewaluacji rozwoju dziecka pięcioletniego, które w następnym roku rozpoczyna naukę w szkole zaproponowaną w **załączniku nr 4** nauczyciel wypełnia dwukrotnie: w listopadzie-grudniu, a następnie w maju.

Po pierwszej ocenie konieczne jest przedyskutowanie z rodzicami i ewentualnie innymi osobami (np. konsultantem) ewentualnych działań mogących przyspieszyć proces rozwijania potrzebnych dyspozycji i umiejętności.

IV. Zakresy edukacji i procesy edukacyjne

Edukacja społeczna

Dzieci muszą czuć, że są ważnymi osobami. Powinny mieć możliwość wyrażania wszelkich uczuć, potrzebują uwagi, wsparcia i sympatii. Rozwijają wówczas umiejętność dawania tego samego innym. **Nawiązywanie satysfakcjonujących relacji społecznych pozwala rozumieć wymagania społeczne, rozwija szacunek dla praw innych osób.** Program pracy z dziećmi powinien wzmacniać poczucie społecznej sprawiedliwości, indywidualnej i wspólnej odpowiedzialności, powinien dawać możliwość współpracy z innymi i szanowania ich.

Zakres edukacji	Sposoby realizacji programu	Rozwój wiedzy, umiejętności, dyspozycji i uczuć dzieci
Dziecko jako osoba	<ul style="list-style-type: none"> ● Wywieszanie zdjęć lub podobizn dzieci (profile) i ich imion w sali. ● Zabawy z wykorzystaniem lustra (naśladowanie min, obserwacja, przebieranie się). ● Malowanie autoportretu, rysunek całej postaci odrysowywany na kartonie. ● Celebrowanie urodzin, imienin, świętowanie Dnia Dziecka. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Poczucie tożsamości (pojęcie „ja”), szacunek dla własnej osoby, poczucie własnej wartości.
Rodzina	<ul style="list-style-type: none"> ● Nazywanie członków rodziny, poznawanie historii (zdjęcia, opowiadania), samodzielne robienie prezentów. ● Role i obowiązki w rodzinie, relacje między dziećmi, rozmowy na temat rodziny („Co lubi moja mama?”, „Co jest miłego w rodzeństwie?”), zabawy w role. ● Celebrowanie Dnia Dziadków, Matki, Ojca. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność zauważania, określania i doceniania swojej roli w rodzinie, poczucie tożsamości, znajomość tradycji. ● Umiejętności współżycia w rodzinie.
Osoby znaczące dla dziecka	<ul style="list-style-type: none"> ● Spotkania z osobami ważnymi dla dzieci, wycieczki do miejsc znajdujących się w najbliższej okolicy. ● Poznawanie sąsiadów. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wiedza na temat roli różnych osób w społeczności. Docenianie ich znaczenia. ● Uczestnictwo w grupie wynikające z poczucia przynależności i solidarności.
Najbliższa okolica	<ul style="list-style-type: none"> ● Kto mieszka blisko mnie? – pojęcia sąsiad, obok, naprzeciwko, blisko, daleko. ● Poznawanie drogi do domu – co spotkam po drodze z przedszkola do domu. ● Wspólne rysowanie planów okolic przedszkola (na podstawie obserwacji bezpośredniej podczas spacerów), konstruowanie modeli naszych domów i ich wzajemnego usytuowania, tworzenie planu przestrzennego. ● Ważne miejsca w naszej okolicy (wsi, miejscowości, dzielnicy) np. apteka, dom kultury, remiza, fryzjer, Urząd Gminy itp. – wycieczki do tych miejsc. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wiedza na temat najbliższej okolicy, umiejętność poruszania się w przestrzeni. ● Umiejętność tworzenia planów i umieszczania na nich obiektów. ● Znajomość podstawowych, istotnych dla dzieci instytucji i miejsc użyteczności publicznej.

<p>Jak mieszkamy?</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Gdzie mieszkam – mój adres, kto mieszka w moim domu. ● Pojęcia piętro, dom, mieszkanie, pokój, ogród, ogrodzenie, furtka itp. ● Jak mieszkamy – różne rodzaje mieszkań i domów (fotografie, własnoręczne rysunki). ● Jak zdarza się nam mieszkać – robienie szałas, namiotu, igloo (robienie domku ze śniegu w zimie). ● Ludzie biedni, bezdomni – gdzie mieszkają? 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność opisywania własnego miejsca zamieszkania, znajomość adresu zamieszkania. ● Zwiększanie wiedzy o różnych sposobach mieszkania. ● Uwrażliwianie na sytuację ludzi w trudnych warunkach.
<p>Święta i uroczystości</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Przygotowania do świąt Bożego Narodzenia, Wielkanocy. Poznanie i przeżywanie świąt państwowych (11 listopada i 3 Maja) oraz Dnia Wszystkich Świętych (1 listopada). ● Poznawanie i celebrowanie świąt związanych z ludową tradycją i z porami roku (stroje, jedzenie, muzyka). ● Poznawanie zwyczajów i świąt własnego regionu. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność dostrzegania i doceniania społeczno-kulturalnego środowiska, w jakim żyjemy (szczególnie kultury i zwyczajów danego regionu). ● Zaznajomienie się z ważnymi świętami własnej kultury.
<p>Hobby, zainteresowania, własność</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Hobby, kolekcje dzieci (tworzenie albumów, przynoszenie z domu ciekawostek i „skarbów”, prezentacja swoich kolekcji i zainteresowań), własne zwierzęta. ● Robienie zabawek i wykorzystanie ich do zabaw w grupie przedszkolnej i w domu. ● Organizowanie własnego kącika (segregatora lub półki) w szatni lub w sali, do którego nikt nie może zaglądać. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Świadomość swojej niezależności oraz jednocześnie umiejętność zauważania i doceniania zależności od innych (np. od rodziców). ● Kształtowanie poczucia wartości i ważności oraz dumy, poczucia tożsamości, szanowania prywatności.
<p>Szacunek dla innych ludzi i dla różnorodności</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Poznawanie różnych punktów widzenia (np. „Co widziała mrówka”), chodzenie na czworaka – co widać? ● Co powiedziałyby na to mała siostra. ● Gry i zabawy „Jesteśmy różni” (mamy różne upodobania, wygląd, uczucia). ● Wspólne organizowanie przyjęć, ● Kontakty z różnymi gośćmi, odwiedzanie innych osób mieszkających lub pracujących w pobliżu. ● Podejmowanie wspólnych działań na rzecz innych (np. koncert dla mieszkańców). ● Obdarowywanie prezentami innych – np. wykonywanie prezentu dla kolegi na urodziny albo dla kogoś chorego. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Zaznajomienie się z różnorodnością i indywidualnością ludzi, dostrzeganie i docenianie jej. ● Szacunek i akceptacja dla innych ludzi. szanowanie praw innych ludzi, empatia. ● Umiejętne używanie form grzecznościowych, ● Właściwe odnoszenie się do innych ludzi. ● Podejmowanie zadań prospołecznych. ● Wrażliwość na potrzeby innych. ● Rozwijanie dobrych manier, kształtowanie pożądanych społecznie postaw.
<p>Uczucia</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Zabawy ruchowe z gestami, naśladowanie. ● Rozpoznawanie i wyrażanie swoich nastrojów za pomocą barw, muzyki, ruchów, a także zabawy odciążającej, relaksującej. ● Rozmowy o uczuciach: „Czego dzieci się boją”, „Co robimy, kiedy się złościśmy”. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Świadomość własnych uczuć i umiejętność (kontrola) ich wyrażania. ● Umiejętność ujawniania uczuć w sposób niezagrażający innym, rozpoznawanie i szanowanie uczuć innych osób, akceptacja.

Porozumiewanie się z innymi	<ul style="list-style-type: none"> ● Zabawy pacynkami. ● Ćwiczenie formułowania wypowiedzi w zależności od sytuacji (rozmowy przez telefon, na ulicy itp.). ● Zajęcia nauczyciela z dziećmi rozwijające ich umiejętność komunikacji (np. „Nie rozumiem tego – wyjaśnijcie mi, proszę”, „Co jeszcze chcesz powiedzieć?”). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność nawiązywania kontaktu, uzgadniania, otrzymywania i przekazywania informacji. ● Kształcenie praktycznych umiejętności komunikacyjnych (m.in. rozpoznawania i nazywania emocji). ● Umiejętność dostosowania formy wypowiedzi do sytuacji. ● Uwzględnianie perspektywy innych osób.
Pomaganie oraz obowiązki dzieci i dorosłych	<ul style="list-style-type: none"> ● Udzielanie pomocy dorosłym i dzieciom w grupie (starszym lub słabszym osobom w naszym otoczeniu, osobom niepełnosprawnym). ● Poznawanie zawodów i pracy różnych osób z otoczenia dzieci. ● Wypełnianie własnych, dziecięcych obowiązków w domu. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Dostrzeganie potrzeb innych. ● Udzielanie pomocy i jej przyjmowanie. ● Wrażliwość na ludzi niepełnosprawnych, empatia. ● Szacunek dla pracy i ludzi ją wykonujących. ● Zaznajomienie z różnymi zawodami.
Zabawy	<ul style="list-style-type: none"> ● Organizowanie przestrzeni i czasu dla zabaw dzieci. ● Wprowadzanie lub inicjowanie nowych zabaw i gier. ● Wspólne przygotowywanie i przeżywanie bali karnawałowych. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Samodzielność w organizowaniu własnej aktywności. ● Twórcza, swobodna aktywność. ● Nawiązywanie interakcji społecznych.
Profilaktyka zdrowotna	<ul style="list-style-type: none"> ● Dobór właściwego ubioru, zmienianie go, jeśli się zabrudzi. ● Poznawanie zasad właściwego odżywiania i różnych produktów żywnościowych – co jest zdrowe, a co szkodliwe. ● Higiena odpoczynku, relaksowanie się, sen, poznawanie własnego rytmu dnia, aktywność fizyczno-motoryczna. ● Jak postępować w chorobie, ostrożność z lekarami, (spotkanie z lekarzem, wizyta w aptece, w przychodni, zabawy tematyczne np. w szpital). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Samodzielność w dbaniu o własną higienę. ● Wiedza o zdrowym trybie życia i motywacja do przestrzegania reguł i rytmu odpoczynku, żywienia. ● Wiedza o bezpiecznym zażywaniu leków, o zapobieganiu częstym chorobom. ● Oswojenie z lekarzem i leczeniem. ● Wiedza o znaczeniu ruchu i aktywności fizycznej dla profilaktyki zdrowia. ● Zwiększenie odporności zdrowotnej dzieci.
Dbałość o bezpieczeństwo	<ul style="list-style-type: none"> ● Bezpieczeństwo w poruszaniu się po ulicy. ● Materiały, produkty niebezpieczne i wiedza, co z nimi robić. ● Samodzielne wykonywanie plakatów ostrzegających inne dzieci przed niebezpieczeństwem. ● Poznawanie zasad bezpiecznego kontaktu ze zwierzętami (np. z psem) oraz z obcymi ludźmi. ● Wspólne ustalenie zasad bezpieczeństwa w grupie (jako element kontraktu). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wiedza o bezpiecznym poruszaniu się po ulicy, szosie, o tym, jak unikać niebezpieczeństw. ● Umiejętność samodzielnego oceniania sytuacji pod względem bezpieczeństwa. ● Umiejętność obrony przed niebezpieczeństwem, ostrożności wobec osób nieznanymi (profilaktyka molestowania).

<p>Dbalność o otoczenie</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Segregowanie odpadów wytwarzanych podczas zajęć (pojemniki na zużyty papier). ● Używanie materiałów wtórnych w zabawach, wykorzystanie ich do tworzenia nowych rzeczy, oszczędzanie wody i światła. ● Plakat na temat oszczędzania materiałów. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wiedza na temat ekologii, motywacja do działań proekologicznych. ● Rozwijanie poczucia estetyki i możliwości twórczych.
<p>Edukacja medialna</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Poznawanie różnych sposobów przekazywania informacji – gazety, czasopisma, film, telewizja, internet, programy komputerowe. Zabawy z gazetami. ● Telewizja – sposoby bezpiecznego i interesującego korzystania z telewizji – programy dla dzieci. ● Reklama – rozpoznawanie reklam, zabawy w reklamowanie różnych wyrobów. ● Komputer – poznawanie zastosowania komputera na konkretnych przykładach, internet. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność korzystania z mediów. ● Otwartość na wiedzę. ● Rozwijanie postaw krytycznych. ● Kształtowanie gustu. ● Aktywność w zdobywaniu informacji, sprawczość.
<p>Uczestnictwo w życiu społecznym</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Zapoznanie się z najbliższym otoczeniem – moja wieś/miasto, mój region, mój kraj. ● Poznanie godła, świąt narodowych, rozmowy o historii (koncentrowanie się na najbliższym regionie i życiu ludzi dawniej). ● Zapoznanie z pojęciami: Polska, ojczyzna, godło, herb. ● Zapoznanie z mapami i planami: mapa Polski, (zaznaczenie własnej miejscowości). ● Różne języki i dialekty – zaproszenie osoby mówiącej w innym języku. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wiedza o Polsce, jej symbolach. Zapoznanie się z mapami. ● Kształtowanie tożsamości narodowej. ● Wrażliwość na różnice między ludźmi, akceptacja różnorodności. ● Poznawanie kultury, zwyczajów narodowych.

Edukacja przyrodnicza

Dorośli powinni wspierać dzieci w rozwijaniu ciekawości poznawczej, stwarzać im okazje do eksperymentowania oraz zadawania pytań i uzyskiwania odpowiedzi. Powinni dawać możliwości dokonywania obserwacji, planowania własnych badań, mierzenia, testowania własnych hipotez i interpretowania faktów. **Dzieci powinny w jak największym stopniu aktywnie, poprzez bezpośrednie doświadczenie uczestniczyć w poznawaniu otaczającego je świata.** Dzięki tym działaniom dzieci rozwijają:

- umiejętność krytycznego i logicznego myślenia;
- ciekawość;
- umiejętność współpracy;
- umiejętność twórczego działania;
- szacunek do wiedzy, dowodów;
- otwartość umysłu wolnego od uprzedzeń;
- szacunek dla środowiska.

Zakres edukacji	Treści edukacyjne	Rozwój wiedzy, umiejętności, dyspozycji i uczuć dzieci
Ciało człowieka	<ul style="list-style-type: none"> ● Rozpoznawanie części ciała, poznawanie ich nazw. ● Zajęcia kształcące zmysły (wzrok, słuch, dotyk, smak, węch). ● Porównywanie swojego wyglądu (włosy, oczy, zęby, wzrost, wiek itp.). ● Wykonywanie ćwiczeń ruchowych, ćwiczenia relaksacyjne. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wiedza o własnym ciele, budowie i działaniu wybranych organów. ● Wiedza o poszczególnych zmysłach. ● Wrażliwość polisensoryczna. ● Zwiększenie samoświadomości i samooceny stanu swojego organizmu. ● Umiejętność wyróżniania siebie spośród innych.
Ubranie	<ul style="list-style-type: none"> ● Poznawanie części ubrań i różnych typów materiałów, z których są zrobione (faktura, wzór, naturalne/ sztucznie wytwarzane). ● Tworzenie własnych „kolekcji”, wykorzystanie materiałów do tworzenia prac plastycznych, ubieranie lalek, misiów. ● Sposoby ubierania się w różnych krajach. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wiedza o odpowiednim do warunków ubiorze, kształtowanie właściwych nawyków samodzielnego dbania o wygląd. ● Rozwój zmysłu estetycznego, aktywność twórcza. ● Rozwijanie słownictwa i wiedzy o zwyczajach w innych kulturach.
Jedzenie	<ul style="list-style-type: none"> ● Prezentowanie dzieciom różnych warzyw i owoców oraz ziół rosnących w najbliższej okolicy. ● Próbowanie smaków (słony, kwaśny, słodki, cierpki itd.). ● Pochodzenie różnych potraw (co robimy ze zbóż, mleka itd.). ● Rozpoznawanie różnic w pożywieniu – surowe i gotowane, płynne i stałe. ● Przygotowywanie przez dzieci różnych potraw – samodzielnie lub z rodzicami w domu. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wiedza o produktach żywnościowych. ● Umiejętność samodzielnego dobierania właściwych, zdrowych produktów. ● Samodzielność w przyrządzaniu posiłków. ● Poszerzenie słownictwa, rozwój myślenia logicznego, kreatywność.
Bogactwa naturalne	<ul style="list-style-type: none"> ● Porównywanie wielkości, faktury, ciężaru różnych materiałów (ziemia, piasek, kamienie, drewno, piórka itp.). ● Bogactwa naturalne – co nam daje Ziemia, zastosowanie bogactw naturalnych. ● Zabawy z wodą, z piaskiem. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wiedza o materiałach i bogactwach naturalnych i ich zastosowaniu. ● Uwrażliwienie na problem dewastacji naturalnego środowiska.
Rośliny	<ul style="list-style-type: none"> ● Pielęgnowanie ogrodu i obserwacja efektów. ● Zbieranie roślin rosnących w okolicy, tworzenie zielników. ● Tworzenie prac z wykorzystaniem nasion, roślin, kolekcji liści, bukietów. ● Porównywanie kształtów i kolorów kwiatów, liści. ● Poznawanie roślin użytkowych (np. ziół, zbóż). ● Owoce, warzywa – jeśli to możliwe – skąd wiemy, że już dojrzało, kiedy wiemy, że jest już zepsute? ● Uprawy (wysiewanie szybko rosnących roślin), obserwacja cyklu rocznego wzrostu, dojrzewania i obumierania. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Zapoznanie z roślinami i sposobami ich pielęgnowania. ● Umiejętność obserwacji wzrostu roślin i poznawanie zasad pielęgnacji. ● Aktywność twórcza. ● Współdziałanie. ● Pojęcie zmian w czasie, kształtowanie cierpliwości, planowanie.

Zwierzęta	<ul style="list-style-type: none"> ● Bezpośrednia obserwacja zwierząt żyjących w okolicy, zwierzęta domowe i dzikie. ● Obserwacja małych zwierząt (ślimak, dżdżownica, motyl). ● Przydatność wszystkich zwierząt. ● Życie zwierząt zmieniające się w trakcie roku. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność obserwowania różnych zwierząt, także tych najmniejszych, porównywanie budowy, wyciąganie logicznych wniosków. ● Umiejętność postępowania ze zwierzętami niebezpiecznymi dla człowieka.
Pogoda	<ul style="list-style-type: none"> ● Obserwacje i rejestracja elementów pogody, pojęcia: zimne – gorące, słoneczne – deszczowe. ● Odczucia związane z pogodą (gorące słońce na skórze, zimny wiatr, mżawka). ● Ochrona przed negatywnymi skutkami pogody (właściwe ubieranie, bezpieczne zachowanie na dworze). ● Poznawanie sposobów zatrzymywania ciepła w zimie i ochrony przed przegrzaniem (eksperymenty własne). ● Zapowiadanie pogody – przewidywanie, przepowiadanie, konfrontowanie obserwacji z przewidywaniami i komunikatami w radiu lub telewizji. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność obserwacji i rejestracji zjawisk przyrodniczych. ● Rozróżnianie stanów pogody, poznawanie znaczenia natury, sposobów radzenia sobie z niedogodnościami i niebezpieczeństwami związanymi z warunkami pogodowymi. ● Znajomość podstawowych pojęć związanych z pogodą – takich jak wiatr, deszcz, grad, ulewa, śnieżyca, temperatura.
Woda	<ul style="list-style-type: none"> ● Zabawy z wodą, obserwacja koloru, smaku, temperatury, przelewanie do różnych naczyń, malowanie akwarelami. ● Lód, śnieg a woda (obserwacja zmian i doświadczenia). ● Obserwacja zachowania różnych przedmiotów w wodzie (pływają, toną, rozpuszczają się). ● Zastosowania wody – nasze potrzeby, oszczędzanie, brudna i czysta woda. ● Wycieczka nad rzekę lub staw, rośliny i zwierzęta wodne. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność obserwowania i wyłapywanie charakterystycznych cech, przekształcania się, zachowania różnych przedmiotów, eksperymentowanie. ● Wiedza na temat roli wody dla życia.
Światło	<ul style="list-style-type: none"> ● Słońce jako źródło światła, obserwacja Księżycy i gwiazd. ● Odbicie światła – „zajęczki” z lusterka, zabawy z latarką. ● Światło – cień, zabawy z cieniem, obserwacja zmian cienia w ciągu dnia, zegar słoneczny, doświadczanie kompletnej ciemności. ● Naturalne i sztuczne źródła światła. ● Doświadczenie z całkowitą ciemnością – poruszanie się bez udziału zmysłu wzroku. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Zauważanie różnych źródeł światła – naturalnych i sztucznych – i ich znaczenia. ● Znajomość cyklu dnia i nocy. ● Badanie zjawiska cienia, odbicia światła. ● Kształcenie odporności psychicznej.
Dźwięki	<ul style="list-style-type: none"> ● Dźwięki nas otaczające (nagrywanie, odtwarzanie, zgadywanie). ● Głośny i cichy dźwięk – poznawanie znaczenia higieny słuchu. ● Dźwięki wydawane przez naturę i dźwięki tworzone przez człowieka. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wrażliwość na dźwięki i umiejętność ich rozpoznawania. ● Poznawanie dźwięków wydawanych przez zwierzęta, różnicowanie rodzaju dźwięku. ● Umiejętność naśladowania głosów.

Ruch	<ul style="list-style-type: none"> ● Obserwacja ruchów powietrza – wiatr, wiatraczki i wiatromierze. Obserwacja dymu z ogniska. ● Eksperymenty z ruchem powietrza w pomieszczeniach, zabawy z bańkami mydlanymi, balony, latawce. ● Obserwowanie ruchu chmur, zwierząt, ludzi, maszyn, porównywanie szybkości, ruszanie i zatrzymywanie się. ● Zabawy ruchowe – jazda na rowerze, ślizganie się, bieganie, chodzenie. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność obserwowania i rejestrowania zjawisk. ● Konstruowanie prostych urządzeń do rejestracji ruchów powietrza. ● Umiejętność obserwowania i eksperymentowania z przedmiotami, które się ruszają. ● Wiedza na temat różnych sposobów poruszania się. ● Swobodna ekspresja, zabawa.
Maszyny, wynalazki	<ul style="list-style-type: none"> ● Maszyny w naszym codziennym życiu, zapoznanie się z wynalazkami. ● Poznajowanie budowy urządzeń codziennego użytku. ● Roboty stolarskie i majsterkowanie. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Poznanie przeznaczenia maszyn, obserwacja ich działania. ● Umiejętności techniczne, sprawność manualna. ● Twórcze myślenie i działanie.

Edukacja językowa

Każdego dnia podczas zajęć nauczyciel powinien znaleźć czas na zapoznanie dzieci z literaturą. Dzieci muszą mieć kontakt z pismem, mieć dostęp do książek lub czasopism dziecięcych. Nie znaczy to, że mają uczyć się czytać. **Nie wydaje się właściwe wprowadzanie na tym etapie czytania liter tradycyjnymi metodami.** Dzieci natomiast powinny być obeznane z pismem jako metodą przekazywania ważnych informacji. Warto zastosować elementy metody wprowadzania dziecka w świat pisma Ireny Majchrzak⁷, naturalnej nauki języka lub elementy „Metody Dobrego Startu” Marty Bogdanowicz⁸.

Zakres edukacji	Treści edukacyjne	Rozwój wiedzy, umiejętności, dyspozycji i uczuć dzieci
Literatura dziecięca – wiedza i przeżycia	<ul style="list-style-type: none"> ● Zapoznanie z książkami dla dzieci – słuchanie systematycznego czytania wybranej wspólnie bajki lub opowiadania. ● Ilustrowanie bajek czytanych przez nauczyciela, wykorzystanie pacynek. ● Organizowanie biblioteki i czytelnicy dziecięcej – porządkowanie książek, wypożyczanie ich. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wzbudzenie zainteresowania literaturą dziecięcą, rozwój fantazji i fascynacji światem wyobrażonym. ● Pogłębienie wiedzy o świecie. ● Uważne słuchanie i koncentracja. ● Reprezentacja treści poprzez rysunek.
Język jako sposób komunikacji między ludźmi	<ul style="list-style-type: none"> ● Rozmowy o tym, co się zdarzyło w ciągu dnia, formułowanie własnych sądów, opisywanie zdarzeń, dzielenie się swoimi planami i marzeniami. ● Opisywanie historyjek obrazkowych. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Używanie języka jako środka prawidłowej komunikacji, słuchanie i rozumienie wypowiedzi. ● Wypowiadanie się, rozwijanie ekspresji słownej. ● Umiejętność werbalizacji zdarzeń, uczuć i pomysłów.

⁷ Irena Majchrzak, *Wprowadzanie Dziecka w świat Pisma*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1999 oraz na stronie internetowej www.irenamajchrzak.republika.pl

⁸ Marta Bogdanowicz, *Metoda Dobrego Startu*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2004.

Słowo i tekst jako wyraz ekspresji twórczej	<ul style="list-style-type: none"> ● Przygotowanie wspólnego przedstawienia – krótkie role, wiersze i piosenki, zabawy w formie dramy i improwizacje. ● Układanie własnych historii, ilustrowanie ich ruchem lub plastycznie. ● Zabawy rozwijające twórcze myślenie (np. „co by było gdyby”). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Używanie poprawnych pod względem logicznym i gramatycznym form wypowiedzi i prawidłowej artykulacji słów. ● Śmiałość i ekspresja własnych odczuć. ● Wyobraźnia i myślenie twórcze, rozwijanie pamięci.
Pismo jako sposób komunikowania i przekazywania myśli – przygotowanie do czytania	<ul style="list-style-type: none"> ● Oswajanie się z pismem i rozpoznawanie napisanych znanych słów (np. imion, dni tygodnia, nazw sklepów, zwierząt, roślin) – elementy naturalnej nauki języka. ● Podpisywanie elementów wyposażenia sali i innych przedmiotów. ● Organizowanie zabaw tematycznych wymagających używania napisów (sklep, biuro). ● Zabawy w wysłuchiwanie rymów, wierszyków, zabawy „coś na literę”. ● Poznawanie liter alfabetu na życzenie dzieci, poznawanie „obcych” pism – szyfry, pismo obrazkowe. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Zainteresowanie i zaciekawianie pismem jako środkiem komunikacji. ● Uwrażliwienie na brzmienie głosek, (analiza słuchowa). ● Umiejętność wyodrębniania znanej litery ze słowa (analiza wzrokowa). ● Umiejętność rozpoznawania wzrokowo znanych wyrazów łącznie z ich znaczeniem.
Przygotowanie do pisania	<ul style="list-style-type: none"> ● Wykonywanie ćwiczeń kształtujących sprawność grafomotoryczną (rysowanie po śladzie, kolorowanie, zabawy ruchowe, kreślenie w powietrzu znaków). ● Doskonalenie sprawności manualnej (wyklejanie, lepienie, wycinanie). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Kształcenie sprawności i precyzji ręki oraz koordynacji wzrokowo-ruchowej.

Edukacja matematyczna

Dzieci rozwijają umiejętności matematyczne w taki sam sposób jak inne umiejętności – poprzez bezpośrednie doświadczanie i eksperymentowanie, zabawę oraz praktyczne ćwiczenia. Dla kształcenia umiejętności matematycznych wykorzystywane będą więc różne codzienne sytuacje. Nauczyciel inicjuje dyskusję i wspiera dzieci w ich samodzielnym rozwiązywaniu problemów. Zajęcia z tego zakresu mogą być realizowane z wykorzystaniem elementów programu Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej „Dziecięca matematyka”⁹

Zakres edukacji	Treści edukacyjne	Rozwój wiedzy, umiejętności, dyspozycji i uczuć dzieci
Orientacja w przestrzeni	<ul style="list-style-type: none"> ● Położenie przedmiotów w przestrzeni (pod, nad, za, przed, obok, wewnątrz, na zewnątrz). ● Wprowadzenie pojęć w przestrzeni: prawa – lewa strona, góra – dół. ● Kierunki lewo – prawo, kierowanie się instrukcjami w ruchu: w górę, na dół, w prawo, w lewo. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Poznanie schematu własnego ciała, kierunków w przestrzeni. ● Znajomość kierunków i umiejętność posługiwania się nimi (prawo, lewo, do przodu, w bok, do tyłu).

⁹ Edyta Gruszczyk-Kolczyńska, Ewa Zielińska, *Wspomaganie rozwoju umysłowego czterolatków i pięcioletków + pakiet pomocy*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2004, wyd. 1.

Rytmy i organizacja czasu	<ul style="list-style-type: none"> ● Tworzenie szeregów, powtarzanie rytmów słuchowo i wzrokowo. ● Przemienność pór dnia i roku – rytmy w naturze. ● Pojęcia określające czas – długo, krótko, przedtem, teraz, potem. ● Zapoznanie z pojęciami: godzina, dzień, tydzień, miesiąc, rok, zapoznanie z kalendarzem. ● Pomiar czasu – szybko, wolno. ● Zapoznanie z narzędziami do pomiaru czasu. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Zauważanie rytmów i regularności w przyrodzie i w codziennym życiu. ● Znajomość pojęć określających czas i zmiany w otoczeniu. ● Posługiwanie się pojęciami związanymi z upływem czasu.
Przyczyny i skutki oraz następstwa zdarzeń	<ul style="list-style-type: none"> ● Łączenie zdarzeń w ciąg logicznych następstw, ustalanie kolejności wydarzeń, wprowadzanie elementów planowania czynności. ● Obserwacja zdarzeń, stawianie pytań przy doświadczeniach. ● Składanie całości z części – puzzle i układanki. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Logiczne myślenie w praktycznych sytuacjach (skutek a przyczyna). ● Relacje przestrzenne. ● Wytrwałość, cierpliwość.
Zbiory – klasyfikacja	<ul style="list-style-type: none"> ● Grupowanie elementów, porównywanie (taki sam, inny), porządkowanie, segregowanie. ● Tworzenie zbiorów – z przedmiotów mających wspólną cechę, porządkowanie zbiorów według ich liczebności. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność sortowania w oparciu o jedną cechę. ● Klasyfikowanie, segregowanie elementów zbioru w oparciu o ustalone kryteria, szeregowanie. ● Poczucie kompetencji.
Liczenie obiektów, numerowanie	<ul style="list-style-type: none"> ● Liczenie na konkretnych obiektach. ● Posługiwanie się liczebnikami porządkowymi, serie, numerowanie obiektów (np. schodów). Dodawanie, odejmowanie (więcej, mniej, dodawanie elementów). ● Liczenie po kolei. ● Oswajanie i poznawanie większych liczb (powyżej 10). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Kształtowanie pojęcia liczby. ● Umiejętność liczenia. ● Zapoznanie się z liczebnikami głównymi i porządkowymi. ● Umiejętność dokonywania operacji matematycznych na konkretach (dodawanie, odejmowanie). ● Umiejętność numerowania przedmiotów.
Figury geometryczne	<ul style="list-style-type: none"> ● Poznanie podstawowych figur geometrycznych i wyodrębnianie ich z otoczenia, tworzenie własnych kompozycji z kształtów geometrycznych. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność rozpoznawania i nazywania figur płaskich (trójkąt, prostokąt, kwadrat, koło).
Wymiary	<ul style="list-style-type: none"> ● Poznawanie pojęcia długości, porównywanie długości (dłuższy, krótszy). ● Szeregowanie różnych wielkości. ● Porównywanie wielkości: duży, mały, większy, mniejszy. ● Pojęcie wysokości (wysoki, niski), pomiary wzrostu dzieci, porównywanie wysokości (wyższy, niższy). ● Pojęcie i porównywanie szerokości (szeroki, wąski, gruby, chudy, grubszy, cieńszy). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętność mierzenia różnymi miarami, porównywanie długości, wysokości, szerokości. ● Posługiwanie się pojęciami związanymi z porównywaniem i szeregowaniem. Umiejętność rozróżniania przedmiotów według ich rozmiarów.

Ciężar	<ul style="list-style-type: none"> ● Ważenie za pomocą różnych wag. ● Doprowadzanie do równowagi – np. konstrukcja wiszących zabawek. ● Porównywanie ciężaru (ciężki, lekki). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Poznanie pojęcia ciężaru. ● Zrozumienie pojęcia równowagi. ● Rozróżnianie przedmiotów cięższych i lżejszych.
--------	--	--

Edukacja ruchowa

Dzieci uczestniczą w zabawach ruchowych w ciągu całego dnia zajęć w Ośrodku. Program przewiduje organizowanie zajęć ruchowych na dworze (wycieczki, gry, swobodne zabawy) oraz w pomieszczeniu (gimnastyka ogólnorozwojowa, relaksacyjna, gry ruchowe i wolne zabawy). Celem edukacji ruchowej jest rozwinięcie u dzieci siły i precyzji ruchów zarówno w zakresie dużej jak i małej motoryki. **Dzięki ćwiczeniom ruchowym dzieci rozwijają świadomość własnego ciała, kształcą poczucie kierunku, rozwijają równowagę i koordynację wzrokowo-ruchową, zwiększają świadomość stosunków przestrzennych, umiejętność współpracy w grupie, odporność na stres i wytrzymałość.**

Zakres edukacji	Treści edukacyjne	Rozwój wiedzy, umiejętności, dyspozycji i uczuć dzieci
Ruch spontaniczny	<ul style="list-style-type: none"> ● Spontaniczne zabawy ruchowe dzieci – indywidualne i w grupach (podskoki, zeskoki, biegi, wdrapywanie się, ślizganie, wczołgiwanie itp.). ● Ruch towarzyszący wszystkim zabawom dzieci (np. budowanie „domu”, zabawy tematyczne, zabawy konstrukcyjne). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Planowanie i działanie celowe, poczucie skuteczności, poczucie wartości. ● Działanie zgodnie z regułami, dostosowanie się do innych.
Gry i zabawy ruchowe w sali	<ul style="list-style-type: none"> ● Bieganie, również z udziałem muzyki. ● Zabawy ruchowo-dramowe ilustrujące różne sytuacje związane z tematyką zajęć. ● Naśladowanie ruchów innych członków grupy, zabawy „na komendę”. ● Zabawy ruchowe (na drabinkach, na dywanie). 	<ul style="list-style-type: none"> ● Podążanie za instrukcją, uważne słuchanie, wykonywanie poleceń. ● Znajomość pojęć dotyczących ruchu. ● Poczucie schematu ciała.
Wycieczki i zabawy na powietrzu	<ul style="list-style-type: none"> ● Gry zespołowe według różnych reguł, gry z piłką, zabawy na przyrządach (wspinanie się, zwisy, wciąganie się i zjeżdżanie, przechodzenie pod, nad, balansowanie, przeskakiwanie). ● Spacerowanie po okolicy i kilkugodzinne wycieczki, sporty zimowe (sanki, ślizganie się, zabawy na śniegu) oraz wiosenno-letnie (jazda na rowerze, hulajnodze). ● Zabawy w biegi, skoki w dal, wzniesienie, rzuty do celu i w dal. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Zwiększenie wytrzymałości i siły fizycznej, szybkości, umiejętności rzucania i łapania piłki. ● Doskonalenie koordynacji wzrokowo-ruchowej, sprawności, gibkości i równowagi. ● Współpraca w zespole.
Ćwiczenia gimnastyczne	<ul style="list-style-type: none"> ● Według programu gimnastyki ogólnorozwojowej – ćwiczenie przewrotów w przód, zabawy z wykorzystaniem drobnych przyborów, kółek, piłek, skakanki, ćwiczenia z równoważnią. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wyrabianie zręczności. ● Sprawność i precyzja ruchów, koordynacja wzrokowo-ruchowa.
Ćwiczenia relaksacyjne	<ul style="list-style-type: none"> ● Udział w ćwiczeniach relaksacyjnych w czasie zajęć programowych. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Kontrolowanie stopnia pobudzenia i umiejętności wyciszania się. ● Koncentracja uwagi.

Edukacja muzyczna

Dzieci mają zwykle kontakt z muzyką popularną, komercyjną poprzez media – głównie telewizję. Taki kontakt nie wystarcza, nie wzbogaca ich rozwoju kulturalnego ani duchowego. Dlatego należy stworzyć okazję do słuchania muzyki klasycznej, również rozrywkowej wyższego gatunku, np. jazzu, muzyki filmowej. Dzieci powinny także obcować z muzyką ludową własnego regionu (najlepiej dzięki bezpośrednim kontaktom z okolicznymi muzykami) oraz z muzyką innych regionów i kultur. Poprzez uczestnictwo w zajęciach muzycznych dzieci kształcą umiejętność wyrażania emocji, rozwijają wrażliwość na dźwięk oraz kształcą umiejętność analizy słuchowej, pamięć i koordynację wzrokowo-ruchową.

Zakres edukacji	Treści edukacyjne	Rozwój wiedzy, umiejętności, dyspozycji i uczuć dzieci
Piosenki	<ul style="list-style-type: none"> ● Uczestniczenie w zabawach muzyczno-ruchowych. ● Wykonywanie piosenek znanych dzieciom. ● Tworzenie własnych piosenek. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Kształtowanie słuchu muzycznego, ekspresji wokalne. ● Rozwijanie możliwości twórczych, pewności siebie, śmiałości.
Muzyka z różnych stron świata	<ul style="list-style-type: none"> ● Słuchanie nagrań różnego rodzaju muzyki: ludowej, klasycznej, rozrywkowej (filmowej, jazzowej). ● Malowanie do słuchanej muzyki. ● Zajęcia muzyczno-ruchowe i relaksacyjne przy muzyce. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Rozszerzanie świadomości muzycznej dzieci. ● Poznanie i rozumienie różnych stylów muzycznych. ● Umiejętność wyrażania emocji poprzez sztukę plastyczną i ruch.
Instrumenty	<ul style="list-style-type: none"> ● Poznawanie gry na różnych instrumentach w wykonaniu dorosłych muzyków, zapoznanie się z wyglądem instrumentów. ● Granie na dostępnych instrumentach muzycznych (głównie perkusyjnych). ● Konstruowanie instrumentów z różnych materiałów. ● Doświadczenie rytmów, zabawy rytmiczne. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Znajomość i umiejętność posługiwania się instrumentami muzycznymi. ● Rozwój wrażliwości na rytm. ● Rozwój umiejętności współpracy, słuchania, komunikowania się.
Tańce	<ul style="list-style-type: none"> ● Nauka tańców ludowych oraz prostych układów tańców współczesnych. ● Swobodny taniec dzieci przy muzyce. ● Tworzenie własnych układów tanecznych. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Kształtowanie poczucia pewności siebie, poczucia wartości. ● Umiejętność utrzymywania uwagi, skupiania się. ● Koordynacja wzrokowo-słuchowo-ruchowa, precyzja ruchów.

Edukacja plastyczna

Zajęcia plastyczne, podobnie jak muzyczne, są ściśle związane z edukacją matematyczną, literacką i społeczną dzieci. Stanowią często uzupełnienie i naturalne wzbogacenie zajęć. **Ważne jest, aby zajęcia plastyczne odbywały się w atmosferze swobody i pozytywnym klimacie emocjonalnym.** Dzieci powinny zaspokajać ciekawość twórczą, szukać nowych rozwiązań estetycznych i próbować we własnym tempie doskonalić umiejętności. **Bardzo ważne jest zwrócenie uwagi na sposób dawania informacji zwrotnych dziecku i zachęcanie go do samodzielnych prób twórczych.** Poprzez uczestnictwo w zajęciach plastycznych dziecko rozwija umiejętności aktywnego i samodzielnego operowania materiałami plastycznymi, narzędziami, stosowania szeregu technik plastycznych (malowanie, rysowanie, modelowanie, klejenie, wycinanie), tworzenia konstrukcji dwuwymiarowych i trójwymiarowych, ma możliwości wyrażania siebie, kształcenia twórczej wyobraźni, doskonalenia umiejętności komunikacyjnych.

Zakres edukacji	Treści edukacyjne	Rozwój wiedzy, umiejętności, dyspozycji i uczuć dzieci
Ekspresja plastyczna	<ul style="list-style-type: none"> ● Rysowanie, malowanie z wykorzystaniem różnych narzędzi (ołówki, węgiel, kredki pastelowe, świecowe i ołówkowe, pędzle), malowanie palcami, gąbką i innymi narzędziami. ● Malowanie farbami (gwasze, własnoręcznie zrobione farby, tusze). ● Wykorzystywanie różnych materiałów, na których dzieci malują (papier, tkanina, drewno, kamień). ● Wycinanie, wydzieranie, klejenie, przyczepianie plastrem. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Umiejętności sensoryczno-motoryczne. ● Poznanie zastosowania przyborów i narzędzi (pędzel, klej, nożyczki, kredki). ● Doskonalenie koordynacji wzrokowo-ruchowej. ● Doskonalenie umiejętności wykonywania precyzyjnych ruchów (mała motoryka). ● Twórczość, eksperymentowanie z materiałami. ● Ekspresja plastyczna.
Własne prace artystyczne	<ul style="list-style-type: none"> ● Malowanie do muzyki na temat dowolny lub określony. ● Wykonywanie kolaży i origami płaskiego. ● Ilustrowanie opowiadań i bajek. ● Sztuka użytkowa (np. przybornik na nici, zakładka do książki, pocztówka, zaproszenie). ● Tworzenie wspólnych prac. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Uważne słuchanie i komunikacja za pomocą sztuk wizualnych. ● Umiejętność współpracy. ● Dzielenie się doświadczeniem i uczuciami, ekspresja w wyrażaniu uczuć. ● Rozwijanie ekspresji twórczej.
Konstrukcje trójwymiarowe	<ul style="list-style-type: none"> ● Wykorzystywanie różnorodnych materiałów (plasteliny, masy solnej, masy papierowej, modeliny, tektury, gliny, ziemi, piasku) do tworzenia rzeźb i innych prac trójwymiarowych. ● Używanie różnych technik i narzędzi w łączeniu elementów (klej, zszywacz, spinacze, plaster, sznurek). ● Tworzenie nowych, fantastycznych konstrukcji oraz modeli konstrukcji istniejących. 	<ul style="list-style-type: none"> ● Wykorzystanie wyobraźni, tworzenie własnych konstrukcji (także trójwymiarowych). ● Umieszczenie siebie i przedmiotów w przestrzeni. ● Rozumienie otoczenia – najbliższego środowiska. ● Kształtowanie wyobraźni przestrzennej.

ZAPIS TYGODNIA

Miesiąc Temat tygodnia

	Data	Data	Data	Data	Data
Planowane aktywności dzieci					
Nieplanowane aktywności dzieci					
Działania specjalisty					

Wnioski, dodatkowe uwagi związane z realizacją tygodnia

.....

.....

RAMOWY PROGRAM DNIA – INSTRUKCJA

W ramowy program dnia należy wpisać wszystko to, co nauczyciel robi z dziećmi regularnie. Należy go uzupełnić (ewentualnie zmodyfikować tak, aby odzwierciedlał przebieg zajęć w ciągu dnia).

Poniżej przykład fragmentu rozkładu dnia – proszę go traktować jedynie jako podpowiedź sposobu zapisu a nie jako wytyczne do realizacji w każdym przedszkolu. **Każdy nauczyciel ma prawo ustalić taki program dnia, jaki pasuje jemu samemu i dzieciom w jego grupie.**

<ul style="list-style-type: none"> ● Schodzenie się dzieci – nauczyciel wita się z każdym dzieckiem i jego rodzicem; dzieci rozbierają się w; wieszają plecak na wieszaku; rodzice chwilę pozostają w sali, dzieci pokazują rodzicom, co robiły poprzedniego dnia.
<ul style="list-style-type: none"> ● Swobodna zabawa dzieci – zwracanie uwagi na to, żeby dzieci przestrzegały ustalonych reguł kontraktu; używanie form grzecznościowych; uczenie się sposobu odnoszenia się do innych; negocjowanie i ustalanie zasad zabaw; uczenie się ustępowania; nauczyciel obserwuje dzieci; włącza się tylko jeśli dzieje się coś niebezpiecznego lub dziecko ma taką potrzebę; swoboda i możliwość aktywności w organizowaniu sobie miejsca zabaw, znajdowania narzędzi i materiałów; dzieci mają prawo do przesuwania mebli i samodzielnego wyboru gier jakimi chcą się bawić; dzieci mają do wyboru gry, klocki, książki, mogą samodzielnie korzystać z ... (<i>wypisać obszary zainteresowań</i>).
<ul style="list-style-type: none"> ● Poranne spotkanie w kręgu – rozmowy o ważnych dla dzieci sprawach, o uczuciach, o ciekawych wydarzeniach z poprzedniego dnia; planowanie dnia pracy; dzielenie się swoimi pomysłami; wspólne śpiewanie piosenek, których dzieci się uczą; zabawa ruchowa z repertuaru ... (<i>podać repertuar</i>).
<ul style="list-style-type: none"> ● Zajęcia programowe – zaczynają się zebraniem dzieci w krąg a następnie ...
<ul style="list-style-type: none"> ● Drugie śniadanie – przygotowanie do śniadania: dzieci samodzielnie sprzątają zabawki po zajęciach (lub dzieci pod kierownictwem dyżurnego sprzątają zabawki); współpraca z innymi dziećmi, z nauczycielem i innymi dorosłymi w różnych pracach porządkowych; wyprawa do łazienki aby umyć ręce; wdrażanie do codziennej i systematycznej higieny (mycie rąk i twarzy, mycie zębów, czesanie się); formujemy pociąg (<i>opisać sposób zachowania bezpieczeństwa</i>) – dzieci muszą zachować bezpieczeństwo podczas poruszania się na terenie szkoły; dzieci nakrywają do stołu (<i>dyżurny?</i>); rodzice rozdają herbatę (<i>jeśli są</i>); dzieci samodzielnie wyjmują swoje kanapki z plecaków i układają na talerzykach (serwetkach); podczas śniadania nauka porozumiewania się, zachowania przy stole; po śniadaniu dzieci sprzątają talerzyki i ewentualnie odkładają nieskończone kanapki do plecaków; mycie zębów – codzienna higiena.
<ul style="list-style-type: none"> ● itd.

KARTA OBSERWACJI ROZWOJU DZIECKA

Imię i nazwisko, wiek dziecka

Okres obserwacji od do

Obserwacja, notatka, praca	Uwagi: komentarz nauczyciela lub rodzica dotyczący wiedzy, umiejętności, postępów

ARKUSZ EWALUACJI DOJRZAŁOŚCI DZIECKA

Imię i nazwisko dziecka

Daty przeprowadzania obserwacji

Proszę ocenić, według zamieszczonych poniżej kryteriów, umiejętności i przygotowanie dziecka do nauki w szkole.
Proszę wstawić znak X w odpowiednią kratkę, przy każdej kategorii.

	Bardzo często	Często	Rzadko	Bardzo rzadko
● Współpracuje z innymi dziećmi w grupie				
● Potrafi zadawać pytania				
● Jest aktywne podczas zajęć				
● Wykazuje zainteresowanie szkołą				
● Nawiązuje bliskie kontakty z dziećmi				
● Zna piosenki i wierszyki				
● Nie ma problemu z opanowaniem materiału				
● Umie posługiwać się materiałami plastycznymi i przyborami (nożyczki, długopis, kredka)				
● Lepi z plasteliny, modeliny				
● Skupione na przedmiocie zajęć, uważnie śledzi ich przebieg				
● Wprowadza nowe elementy do zabaw				
● Ma zasób słów odpowiedni do wieku				
● Umie poprawnie się wypowiadać				
● Jest śmiałe, nie wstydzi się				
● Umie się dzielić z innymi				
● Uczucia wyraża w sposób odpowiedni do sytuacji				
● Wykonuje polecenia skierowane do grupy				
● Wykonuje polecenia skierowane do niego				
● Jest otwarte w kontaktach z dorosłymi				
● Dostrzega potrzeby i uczucia innych ludzi				
● Nazywa uczucia własne				
● Poprawia własne błędy				
● Potrafi skończyć pracę nawet, gdy napotyka trudności				
● Przestrzega ustalonych w grupie zasad				

● Ma świadomość własnych praw				
● Szanuje prawa i własność innych				
● Jest samodzielne w czasie zajęć programowych				
● Jest samodzielne w czynnościach codziennych i samoobsłudze				
● Dbą o swoje rzeczy i porządek na półce, na stole				
● Jest otwarte na nowe pomysły innych				
● Ma swoje propozycje i pomysły				
● Potrafi docenić własne osiągnięcia				
● Rozwiązuje konflikty próbując negocjacji				
● Jest zainteresowane otoczeniem, czerpie przyjemność z eksperymentowania				

Jeśli powyższa tabela nie wyczerpuje wszystkich możliwości, proszę napisać, czy dostrzega Pani istotne cechy mogące mieć wpływ na funkcjonowanie dziecka w szkole?

Proszę o podanie konkretnych przykładów.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Biorąc pod uwagę umiejętności opisane powyżej oraz poziom umiejętności potrzebny, by uczestniczyć w zajęciach szkolnych, jak by oceniła Pani ogólnie przygotowanie dziecka do tych zajęć?

Proszę wstawić znak X przy wybranej odpowiedzi.

Nie posiada wystarczających umiejętności, aby radzić sobie w szkole	Posiada część potrzebnych umiejętności, ale ich poziom jest niewystarczający	Posiada umiejętności na średnim poziomie (wystarczająco, żeby poradzić sobie w szkole)	Posiada umiejętności na dobrym poziomie (dobrze radzi sobie w szkole)	Posiada umiejętności i bardzo dobrze sobie radzi, wyróżnia się na tle klasy

3. Jak oceniłaby Pani swój kontakt z rodzicami, opiekunami dziecka?

Proszę wstawić znak X przy wybranej odpowiedzi.

Nie mam z nimi kontaktu	Rzadko się kontaktuję. Zazwyczaj jest to z mojej inicjatywy	Mam z nimi przeciętny kontakt (rodzice reagują w razie potrzeby)	Mam dobry kontakt (rodzice sami się do mnie zgłaszają)	Mam bardzo dobry kontakt, rodzice sami się zgłaszają, zauważają problemy, starają się je rozwiązać